

Innehåll

Sammanfattning	7
Författningsförslag	9
Förslag till lag om ändring av bibliotekslagen (1996:1596)	9
1 Inledning	11
2 Bibliotekslagen	13
3 Folkbiblioteken	17
3.1 1980-talet – Folkbiblioteksutredningen 1980	17
3.2 Utvecklingen mellan åren 1989 och 2001	19
3.3 Ett annat perspektiv – mediankommunen	37
3.4 Ett tredje perspektiv – små kommuner och stora kommuner	39
3.5 Sammanfattning	48
4 Skolbiblioteken	51
4.1 Statistik	51
4.1.1 Grundskolan	51

4.1.2	Gymnasieskolan	52
4.2	Problem och möjligheter på skolbiblioteksområdet	53
4.2.1	Skolbibliotekarier	57
4.3	Sammanfattning	58
5	Länsbiblioteken	59
6	Högskolebiblioteken	65
6.1	Nuläget – 2001	65
6.2	Perioden 1993/94–2000	67
6.3	Sammanfattning	70
7	Användningen av biblioteken	73
7.1	Biblioteksbesöken ökar kraftigt under 1990-talet	74
7.1.1	Biblioteksbesöken i ett EU-perspektiv	75
7.2	Vad används biblioteket till?	75
7.3	Sammanfattning	77
7.3.1	Vuxna studerandes biblioteksanvändning	78
7.3.2	Vuxnas lärande – några aktuella initiativ	80
7.3.3	Nya folkbiblioteksanvändare – nya behov	83
8	Statens kulturråd	85
8.1	Statliga bidrag till folk-, skol- och länsbiblioteken	85
8.1.1	Kommunala biblioteksverksamheter	85
8.1.2	Länsbiblioteken	87
8.2	Sammanfattning	87
8.2.1	Särskilt anslag för att främja vuxenstuderandes tillgång till service vid folkbiblioteken	88

8.3	Kulturrådet om behovet av en nationell strategi för folkbiblioteken	89
9	Folkbiblioteken – utbildning, kultur, information	91
9.1	Det sektorsöverskridande folkbiblioteket.....	91
9.2	Lokaliseringspolitiskt instrument?	94
9.3	Den enskildes kulturella välfärd.....	95
9.4	En prototyp för biblioteksutveckling.....	95
9.5	Att kunna läsa och förstå en text är grundläggande	98
9.6	En sammansatt verksamhet	99
9.7	Biblioteken och skeden av förändring	101
10	Samverkan, planering, samråd.....	103
11	Författningskommentar	111
	Förslag till lag om ändring av bibliotekslagen (1996:1596).	111
	Huvudsakliga källor/referenser	113
	Bilaga 1: Bibliotekslag (1996:1596).....	117
	Bilaga: Bibliotekslagen (1996:1596 omtryckt 1998:1249)	

Sammanfattning

Folkbiblioteken är en för alla fritt tillgänglig resurs för utbildning, kultur och information. Verksamheterna har en bred folklig förankring. Folkbiblioteken fick under förra hälften av 1990-talet – i den allmänna ekonomiska krisen – vidkännas nedskärningar i flertalet verksamheter. En återhämtning har därefter skett men antalet filialbibliotek har under en femtonårsperiod minskat med 25 procent. Antalet årsarbeten i folkbiblioteken är i början av 2000-talet 20 procent färre än vid decennieskiftet 1980/1990. De mindre kommunerna har som grupp betraktad förmått att slå vakt om ett antal basfunktioner i biblioteksverksamheten. Ändå tenderar i ett framåtriktat perspektiv klyftan mellan resurssvaga och resursstarka bibliotek att öka.

Kommunerna har jämförelsevis bättre förmått att hävda folkbiblioteksverksamheterna än verksamheterna med skolbibliotek som i viss utsträckning i slutet av 1990-talet hade stora brister. Där erbjuder numera förordningen (2001:36) om statsbidrag till personalförstärkningar i skola och fritidshem kommunerna en god möjlighet att få statsbidrag för anställning av bl.a. skolbibliotekarier. Statens insatser till personalförstärkningar i skola och fritidshem uppgår till 1 miljard kronor per år fram till 2006 (innebärande en sammantagen nivåhöjning om 5 miljarder kronor).

De statliga högskole- och forskningsbiblioteken har haft en snabb och positiv utveckling sedan 1990-talets tidigare hälft. Driftkostnaderna har ökat med närmare 70 procent och antalet årsverken med 30 procent. Kostnadsutvecklingen är snabbast för de mindre och medelstora högskolornas bibliotek. Särskilda utvecklingsinsatser har bl.a. avsett det nationella biblioteksdata-

systemet LIBRIS och en omfattande övergång till licensavtal avseende tillgång till vetenskapliga tidskrifter i elektronisk form.

Under 1990-talet ökade antalet biblioteksanvändare till mellan 60 och 70 procent av befolkningen. Ökningen – på 1980-talet använde cirka 50 procent av befolkningen biblioteken – får i långa stycken tillskrivas samhälleliga utbildningssatsningar. Elevaktiva arbetssätt i ungdomsskolan, komvux, Kunskapslyftet, kraven på livslångt lärande, den decentraliserade och utbyggda högskolan innebär att studerande av olika slag i ökad omfattning har behov av studierelaterad biblioteksservice. De studerande tenderar att bortse från huvudmannskapet för det bibliotek de söker sig till.

Den problembild som ledde fram till riksdagsbeslutet 1996 om en bibliotekslag har delvis förändrats. Då var det angeläget att genom lagstiftning slå vakt om bl.a. avgiftsfriheten för biblioteksanvändarna. I ett framåtriktat perspektiv med kunskapsdriven samhällsutveckling, nya digitala sökverktyg och administrativa verktyg som påverkar strukturer och metoder i biblioteksarbetet och nya biblioteksanvändares delvis nya krav och behov, framstår en ökad samverkan mellan de olika verksamheterna och aktörerna inom det allmänna biblioteksväsendet som den fråga som bör prioriteras. Olika samverkans- och utvecklingsinitiativ tas av kommunala, landstingskommunala och statliga aktörer på biblioteksområdet.

Staten bör aktivt bidra till att initiativ till samråd och samverkan befordras. Gemensam kunskap och överblick beträffande de olika verksamheterna inom det allmänna biblioteksväsendet bidrar till ökad samsyn, samverkan och bättre tillgänglighet och effektivitet till gagn för den växande andel av befolkningen som använder våra bibliotek. En fortsatt utveckling mot ökad samverkan föreslås ha stöd i en ny bestämmelse i bibliotekslagen om samverkan och om biblioteksplaner.

Författningsförslag

Förslag till lag om ändring av bibliotekslagen (1996:1596)

Härigenom föreskrivs att det i bibliotekslagen (1996:1596) skall införas en ny paragraf, 7 a §, av följande lydelse.

7 a §

Bibliotek och bibliotekshuvudmän inom det allmänna biblioteksväsendet skall samverka.

Kommuner och landsting bör anta planer för biblioteksverksamheterna.

1 Inledning

Utgångspunkt för denna promemoria har varit frågeställningen om bibliotekslagen bör ändras på ett sätt som kan motverka de skillnader som finns mellan olika kommuner vad avser biblioteksverksamheten – se budgetproposition för 2003 (prop. 2002/03:1, utgiftsområde 17, s. 32).

För att belysa denna frågeställning har ”biblioteksterrängen” undersökts. Även om huvuddragen kanske är kända har det framstått som nödvändigt att i någon mån söka belysa hur olika biblioteksverksamheter inom det allmänna biblioteksväsendet har utvecklats under en period som omfattar tid såväl före som efter införandet av bibliotekslagen den 1 januari 1997.

De undersökningar som redovisas i promemorian grundar sig på befintligt statistiskt och annat material och kan naturligtvis inte göra anspråk på fullständighet. Viss tyngdpunkt har lagts vid redovisning av utvecklingen på det kommunala området, främst beträffande folkbiblioteken, men också skolbiblioteken och länsbiblioteken redovisas. Utvecklingen beträffande högskolebiblioteken och forskningsbiblioteken redovisas också. Förändringar i innehållet eller utbudet i de olika biblioteksverksamheterna liksom i användarnas perspektiv och krav på biblioteksverksamheterna belyses.

Genomgången av materialet har givit grundval för fortsatta överväganden beträffande den utveckling som ägt rum. Den bidrar till svar på frågorna om, i vilka avseenden och hur ändringar i bibliotekslagen kan motverka skillnaderna i biblioteksverksamheterna på kommunal nivå. Genomgången har bidragit till en förändring av fokus i utredningsarbetet. Hänsyn får

tas till den utformning bibliotekslagen fått och hur den därför, åtminstone sett i ett kortare perspektiv, kan ändras.

Med den inriktning som utredningsarbetet fått ligger det nära till hands att se det som ett bidrag i en utredningsprocess där den s.k. KB-utredningen (dir. 2002:156) skall presentera sina överväganden inom kort. I uppdraget till KB-utredningen ingår bl.a. att belysa Kungl. bibliotekets förhållande till och samarbete med andra bibliotek, t.ex. folkbibliotek och landstingsbibliotek, och att ta sig an frågan att samordnings- och utvecklingsansvaret för forsknings- respektive folkbibliotek i dag är uppdelat mellan KB och Statens kulturråd.

Stockholm i november 2003

John Erik Forslund

2 Bibliotekslagen

Bibliotekslagen (1996:1596) som trädde i kraft den 1 januari 1997 tillkom mot bakgrund av att det ansågs angeläget att vissa bärande principer inom det allmänna biblioteksväsendet lagfästes. Dessa avsåg främst de avgiftsfria boklånen och säkerställandet av ett väl fungerande nätverk som binder ihop de olika biblioteken inom det allmänna biblioteksväsendet såväl geografiskt som funktionellt i övrigt.

Bibliotekslagen innefattar på ett sätt som kan liknas vid t.ex. lagstiftningen beträffande skolväsendet vissa skyldigheter för huvudmännen, som beträffande det allmänna biblioteksväsendet utgörs av kommunerna, landstingen och staten. Lagen har karaktär av en ramlag som tar upp vissa principer, riktlinjer och målsättningar på ett tidigare ej lagreglerat område. Någon detaljstyrning åsyftas inte. Målsättningen beskrivs i 2 § på följande sätt:

Till främjande av intresse för läsning och litteratur, information, upplysning och utbildning samt kulturell verksamhet i övrigt, skall alla medborgare ha tillgång till folkbibliotek.

Folkbiblioteken skall verka för att databaserad information görs tillgänglig för alla medborgare.

Varje kommun skall ha folkbibliotek.

Det är således en rätt för medborgarna att ha tillgång till folkbibliotek. Det tydliggörs att folkbiblioteken har uppdrag inom såväl litteratur-/kulturområdet som utbildningsområdet och informationsområdet, detta till skillnad från delar i det allmänna

biblioteksväsendet som kan ha mer avgränsade uppgifter t.ex. högskolebiblioteken.

Skyldigheten att verka för att databaserad information görs tillgänglig för alla medborgare (2 § 2 st.), liksom bestämmelsen om skyldighet att erbjuda barn och ungdomar informations-teknik anpassad efter deras behov (9 §) har kommenterats av Justitiekanslern i ett beslut 2003-03-20. Någon bestämmelse om skyldighet att tillhandahålla exempelvis Internet utan begränsningar finns inte, konstaterar JK. Hans beslut var föranlett av frågeställningen om det kunde strida mot censurförbudet i yttrandefrihetsgrundlagen att bibliotek spärrar tillgången till vissa hemsidor. Censurförbudet innebär inte att en institution som drivs och bekostas av det allmänna skulle vara tvungen att tillhandahålla redan – t.ex. på Internet – spritt material, sade JK bl.a. Åtgärder som bibliotek vidtar för att begränsa möjligheten att söka efter hemsidor med pornografiskt innehåll med hjälp av bibliotekets datorterminaler strider inte mot bestämmelserna i yttrandefrihetsgrundlagen eller tryckfrihetsförordningen.

Varje kommun skall ha folkbibliotek. Kommunerna ansvarar för verksamheterna med folkbibliotek och skolbibliotek. Inom grundskolan och gymnasieskolan skall finnas lämpligt fördelade skolbibliotek för att stimulera elevernas intresse för läsning och litteratur och för att tillgodose deras behov av material för utbildningen (5 §). Länsbiblioteken, som landstingen ansvarar för, skall bistå folkbiblioteken med kompletterande medieförsörjning och andra regionala biblioteksuppgifter (4 § 2 st.). För kompletterande medieförsörjning skall också finnas särskilda lånecentraler.

Vid alla högskolor skall finnas tillgång till bibliotek som skall svara för biblioteksservice som anknyter till utbildning och forskning vid högskolan (6 §). Staten ansvarar för de högskolebibliotek som inte har landstingskommunal huvudman samt för lånecentralerna.

På folkbiblioteken skall allmänheten avgiftsfritt få låna litteratur för viss tid (3 §). Länsbibliotek, lånecentraler, högskolebibliotek, forskningsbibliotek och andra av staten finansierade

bibliotek skall avgiftsfritt ställa litteratur ur de egna samlingarna till folkbibliotekens förfogande (10 §). Med dessa bestämmelser avses att säkerställa gratisprincipen och den s.k. lånekedjan varigenom lika tillgång till litteratur skall underlättas på folkbiblioteksområdet och t.ex. nackdel av boende i glesbygd minimeras.

För att främja språkutveckling och stimulera till läsning skall folk- och skolbiblioteken ägna särskild uppmärksamhet åt det medieutbud i form av böcker, informationsteknik och andra medier som erbjuds barn och ungdomar (9 §). Folk- och skolbiblioteken skall också genom olika anpassningar och t.ex. genom att erbjuda litteratur på andra språk än svenska, ägna särskild uppmärksamhet åt funktionshindrades och åt invandrares och andra minoritetens behov (8 §).

Att det allmänna biblioteksväsendet i Sverige 1997 fick ett stöd i lag uppfattades av många, inte minst inom biblioteks- och författarvärlden, som ett erkännande av biblioteksfrågorna som en nationell angelägenhet.

De principer som återfinns i lagen innebar i allt väsentligt att etablerad praxis kodifierades. Mot bakgrund av de nerdragningar och förändringar i bibliotekens service som inträffat tidigare under 1990-talet såg regeringen lagförslaget som ett skydd för folkbiblioteken.

Kulturutredningen föreslog i slutbetänkandet *Kulturpolitikens inriktning* (SOU 1995:84) att en bibliotekslag infördes och sammanfattade problemen på följande sätt:

- bokanslagen har minskat under flera år,
- den uppsökande verksamheten har försvagats, vilket i första hand drabbar barn, äldre och handikappade,
- många kommuner ändrar sin organisation, några prövar alternativa driftformer,
- de fria boklånen ifrågasätts och högre avgifter tas ut på bibliotekens tjänster.

I ett särskilt yttrande till slutbetänkandet anförde Svenska Kommunförbundets representant som var knuten till utredningen som sakkunnig, att han inte kunde ansluta sig till utredningsmajoritetens ståndpunkt att en lag skulle införas som regle-

rar kommunernas folk- och skolbiblioteksverksamhet. Han ansåg framför allt att lagförslaget stred mot principen om kommunalt självstyre.

En effekt av lagstiftningen var att kommunernas biblioteksverksamhet som dittills i princip varit frivillig nu blev en obligatorisk uppgift på i princip samma sätt som t.ex. skolväsendet och socialtjänsten. En annan var att den i lagen fastslagna avgiftsfriheten för låntagaren bidrog till att diskussionen om att anlita entreprenörer för att driva folkbiblioteksverksamhet avstannade. I den mån sådan förekommer är den en defensiv åtgärd vidtagen t.ex. i situationen att alternativet har varit nedläggning av en biblioteksfilial.

Såvitt bekant har något fall av kommunalt besvär inte förekommit med hänvisning till bestämmelse i bibliotekslagen.

3 Folkbiblioteken

3.1 1980-talet – Folkbiblioteksutredningen 1980

När den s.k. Folkbiblioteksutredningen 1980 överlämnade sitt slutbetänkande *Folkbibliotek i Sverige* (SOU 1984:23) hade den i olika rapporter utfört en omfattande inventering av folkbibliotekens verksamheter och av olika utvecklingstendenser. Rubrikerna på ett antal utgivna skrifter kan belysa bredden och ambitionerna med folkbiblioteksverksamheten:

- *Databaser för folkbibliotek*. Exempel och kort handledning i on line-sökning
- *Folkbibliotek och folkbildning i samverkan*
- *Folkbibliotekens informationsuppgifter*
- *Folkbibliotekens samverkan med skolan*
- *Folkbibliotekens service till högskolestuderande*
- *Musik och folkbibliotek*. Rapport om en kartläggning av folkbibliotekens musikverksamhet.
- *Skönlitteratur på bibliotek*. Rapporter från folkbiblioteksutredningen om inköp, lån och läsning.

En liknande bredd och ambition med folkbiblioteksverksamheten återfinns i slutbetänkandets behandling av

- folkbibliotekens mål,
- folkbibliotekens kultur- och informationsuppgifter,
- gratisprincipen,
- folkbibliotekens medier,
- informationsteknologin i folkbibliotekens tjänst,

- folkbibliotek i samverkan,
- folkbibliotekens organisation, struktur och planering,
- ansvarsfördelning stat – kommun,
- centrala folkbiblioteksuppgifter,
- statsbidrag till folkbibliotek och
- folkbibliotekens utbildningsfrågor.

I den efterföljande propositionen (prop. 1984/85:141) föreslogs inga grundläggande förändringar i statens förhållande till de kommunala folkbiblioteken. I propositionen avvisades bl.a. den reservationsvis i utredningen aktualiserade frågan om bibliotekslagstiftning. Det statliga stödet till regional biblioteksverksamhet genom länsbiblioteken ökades kraftigt. Det skedde genom en omfördelning av medel från det statliga bidraget till folkbibliotek som fortsättningsvis blev ett utvecklingsbidrag avsett för kommuner där folkbiblioteksverksamheten kvalitativt och kvantitativt låg väsentligt under den genomsnittliga standarden i landet. Satsningen på länsbiblioteken skulle innebära större möjligheter att bättre hjälpa kommunerna med kompletterande medieförsörjning, rådgivning, information och fortbildning och specialtjänster. En satsning gjordes också på arbetsplatsbibliotek och på länsbibliotekens inköp av talböcker.

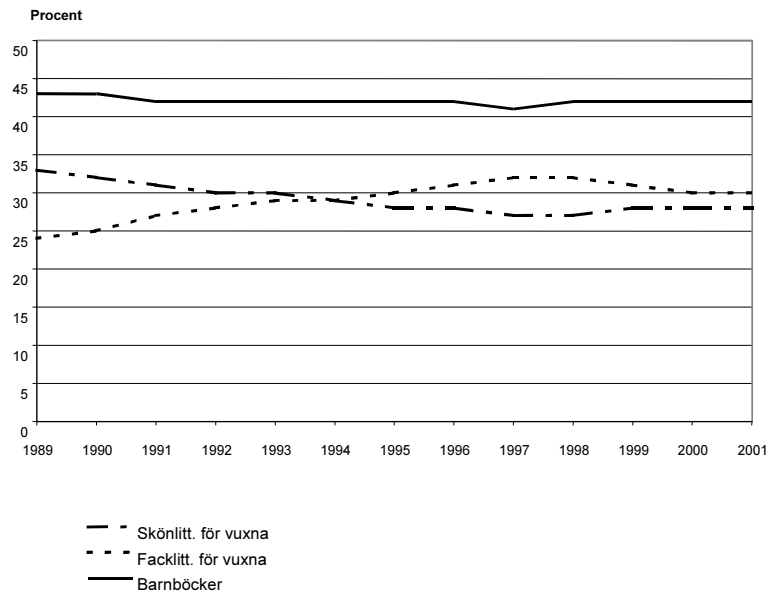
Den i förhållande till den omfattande utredningsinsatsen begränsade reform som genomfördes genom propositionen kan i dag med backspegelns hjälp förklaras med den framgångsfas som folkbiblioteken under större delen av 1980-talet fortfarande befann sig i. De biblioteksideologiska diskussionerna fördes trots allt mot bakgrund av att situationen för biblioteksverksamheterna var förhållandevis bra, ramen växte. År 1984 låg nyförvärven av böcker fortfarande på vad som sedermera kommit att visa sig vara en hög nivå. Detsamma gällde för boklånen. Folkbibliotekens reala driftkostnader ökade under 1980-talet. Öppethållandet ökade. Uppsökande verksamheter riktade till sjukhus, äldreomsorg, arbetsplatser, förskolor och fritidshem ökade. Antalet arbetade årsverken i folkbiblioteken ökade för varje år för att nå ett maximum i slutet av 1980-talet.

3.2 Utvecklingen mellan åren 1989 och 2001

De kommunala folkbiblioteken utgör fortfarande den största kommunala kultursatsningen. Kommunernas kostnader för de kommunala biblioteken var 2001 cirka 3 miljarder kronor. Över 40 procent av de totala kommunala kulturanslagen går till biblioteken. De kommunala kostnaderna för bl.a. teater, musik, museer och utställningar uppgår för närvarande till cirka 2,5 miljarder kronor och representerar tillsammans 30 procent av de kommunala kostnaderna för kultur.

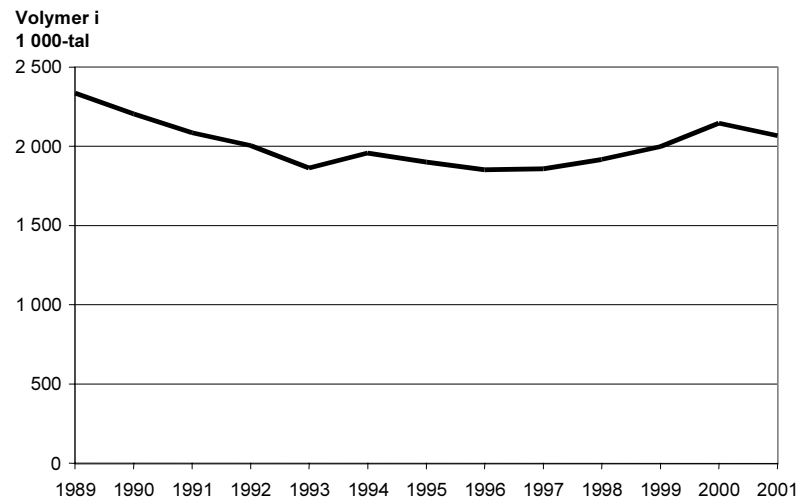
Utlåningen av böcker uppgick 2001 till 68,1 miljoner lån eller 7,6 lån per invånare. Beståndet av böcker uppgick till 43,8 miljoner exemplar. År 1996 var bokutlåningen 73,3 miljoner lån, 1991 var den 65,5 miljoner. Under perioden 1989–2001 har utlåningen av barnböcker varit oförändrat hög. Utlåningen av skönlitteratur för vuxna har först sjunkit för att därefter under de senaste åren något återta förlorad mark. Utlåningen av facklitteratur för vuxna har, efter att ett antal år varit stigande, minskat något under senare år – allt uttryckt som andelar av den totala utlåningen:

Boklån vid kommunala folkbibliotek fördelade efter litteraturkategori 1989 -2001, procent

Källor: Statistik om kommunala folkbibliotek från SCB och Statens kulturråd, senaste årgången Folkbiblioteken 2001, Kulturen i siffror 2002:2, Statens kulturråd

Nyförvärven av böcker, som 2001 var 2,07 miljoner exemplar, har trendmässigt sjunkit från 1989 fram till mitten av 1990-talet varefter en viss återhämtning skett som dock bröts 2001:

Nyförvärv av bokbeståndet vid kommunala folkbibliotek 1989-2001, tusental volymer

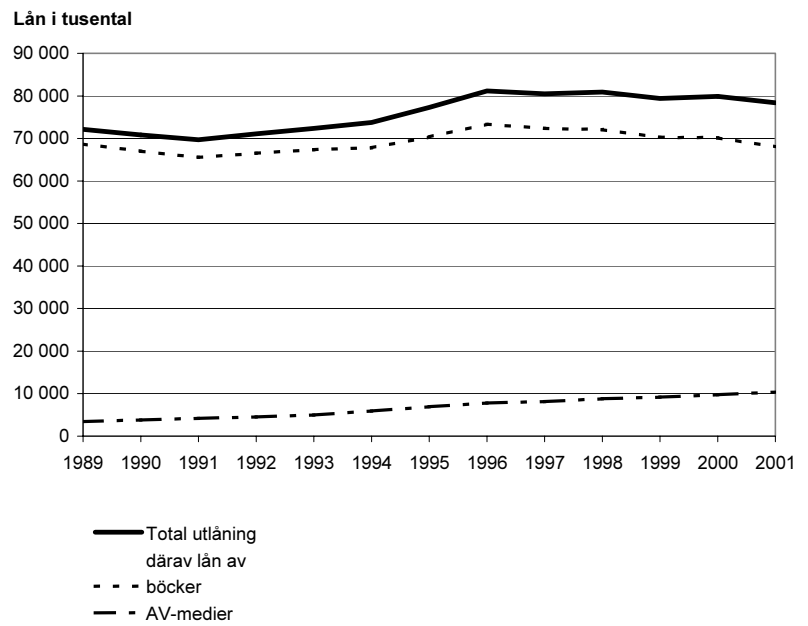

Källor: Statistik om kommunala folkbibliotek från SCB och Statens kulturråd, senaste årgången Folkbiblioteken 2001, Kulturen i siffror 2002:2, Statens kulturråd

Utlåningen av AV-medier uppgick 2001 till 10,3 miljoner lån eller 1,2 lån per invånare. 0,23 miljoner nyförvärv gjordes av olika AV-media (varav nya musikfonogram utgjorde cirka en tredjedel). Beståndet av AV-media uppgick till 2,7 miljoner varav de s.k. talböckerna (för läshandikappade) var den enskilt största kategorin men närmare en miljon exemplar följt av musikfonogrammen med närmare 650 000 exemplar.

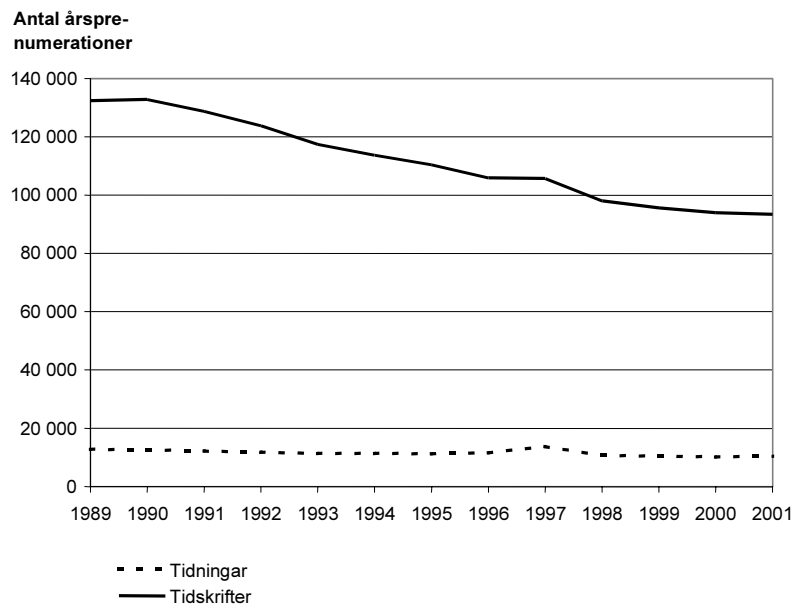
Utlåningen av böcker och AV-medier sammantagen uppgick 2001 till 8,8 lån per invånare. Antalet medielån – böcker och AV-medier tillsammans – ökar trendmässigt fram till och med 1996 varefter boklånen planar ut och sedan minskar till ungefär samma nivå som vid periodens början. Den stadiga ökningen av antalet lån av AV-medier från en låg ingångsnivå har under senare år inte helt förmått att ”kompensera” för den något sjunkande bokutlåningen (1991 utgjorde lånen av AV-media 6 procent eller 4,2 miljoner lån, 2001 var den 13 procent eller cirka 10,3 miljoner lån):

Medielån vid kommunala folkbibliotek 1989-2001

Källor: Statistik om kommunala folkbibliotek från SCB och Statens kulturråd, senaste årgången Folkbiblioteken 2001, Kulturen i siffror 2002:2, Statens kulturråd

Antalet tidningsprenumerationer var 2001 10 400 (och antalet tidningstitlar vid huvudbiblioteken var sammantaget 6 880). Antalet tidskriftsprenumerationer var 93 400 (och antalet tidskriftstitlar vid huvudbiblioteken var sammantaget 58 800 stycken). Den trendmässiga minskningen av antalet årsprenumerationer på tidskrifter har varit markant:

Prenumerationer av tidningar och tidskrifter vid kommunala folkbibliotek 1989-2001

Källor: Statistik om kommunala folkbibliotek från SCB och Statens kulturråd, senaste årgången Folkbibliotek 2001, Kulturen i siffror 2002:2, Statens kulturråd

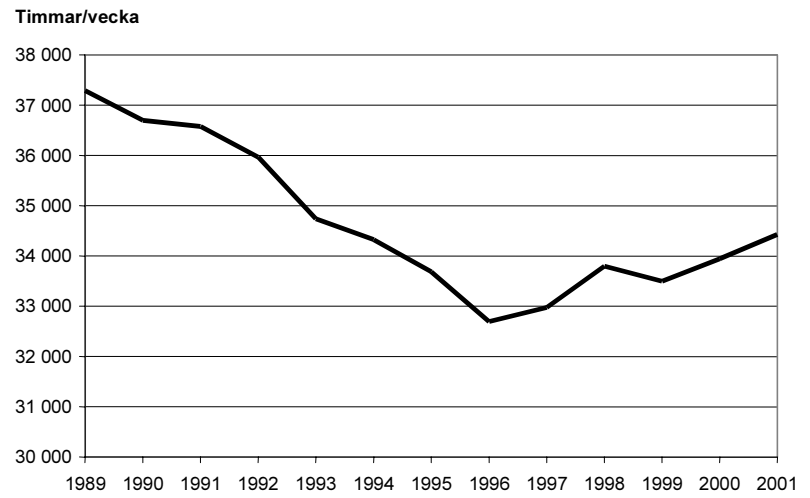

Samtliga bibliotek som lämnat uppgifter erbjöd 2001 allmänheten tillgång till datorer uppkopplade till Internet. Totalt hade kommunbiblioteken över 5 100 datorer tillgängliga för allmänheten varav närmare 3 000 var uppkopplade till Internet. Över 80 procent av kommunbiblioteken hade också sin katalog tillgänglig via Internet. År 2000 var motsvarande siffra 64 procent. Bibliotekens datorbaserade service ökade från föregående år (då uppgifter om bibliotekens IT-användning för första gången samlades in). Vid 1990-talets början hade besökarna på folkbiblioteken inte i någon nämnvärd omfattning tillgång till datorgenererad information.

År 2001 beräknas kommunernas 289 huvudbibliotek ha haft 47,5 miljoner besök, vilket per 1 000 invånare och vecka innebär 116 besök. Filialbiblioteken som var 1 125 stycken ingick inte i underlaget för denna beräkning. (Se också avsnitt 8.1 Biblioteksbesöken ökar kraftigt under 1990-talet.)

Bibliotekens sammantagna öppethållande (huvudbibliotek, filialer, bokbussar) en normal vintervecka var 34 426 timmar och ökade därmed något under 2001. Cirka 10 procent av öppet-hållandet låg efter klockan 18. Öppethållandet har sjunkit från 1989 och fram till och med 1996 varefter en viss återhämtning skett. Den trendmässiga utvecklingen får en illustration i diagrammet:

Öppethållande vid kommunala folkbibliotek 1989-2001, timmar per vecka

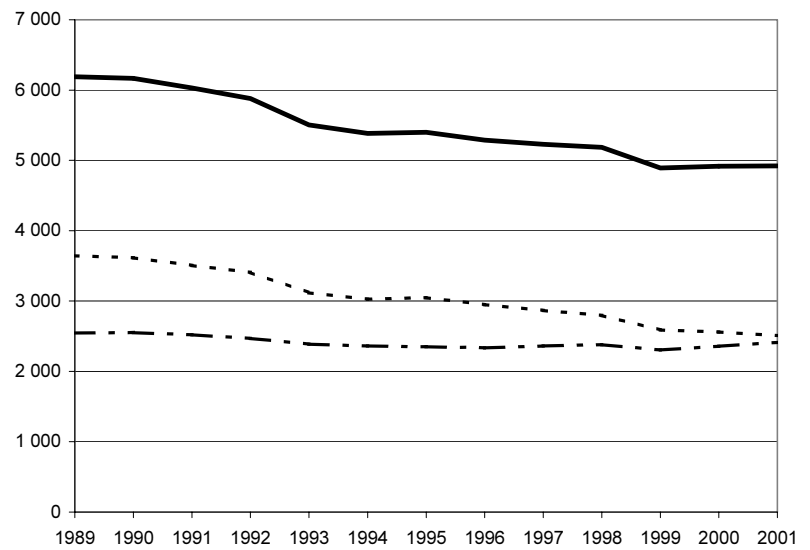

Källor: Statistik om kommunala folkbibliotek från SCB och Statens kulturråd, senaste årgången Folkbiblioteken 2001, Kulturen i siffror 2002:2, Statens kulturråd

Antalet hela årsverken som personalen vid folkbiblioteken utförde under 2001 var sammanlagt 4 921 eller ungefär samma antal som föregående år. 1996 var antalet årsverken 5 287 (innebärande en minskning med närmare 7 procent jämfört med 1996). Från 1989 till 2001 minskade det totala antalet årsverken med hela 20,5 procent eller från 6 189 till 4 921 dagsverken. Inom ramen för denna minskning har antalet årsverken för bibliotekarier minskat med drygt 5 procent eller från 2 546 till 2 411 årsverken. Antalet årsverken för övrig personal har minskat med över 31 procent eller från 3 643 till 2 510 årsverken. Andelen årsverken utförda av bibliotekarier utgjorde år 2001 49 procent. Den trendmässiga utvecklingen framgår av diagrammet:

**Personal vid kommunala folkbibliotek 1989-2001,
årsverken fördelade efter personalkategori**

Antal årsverken

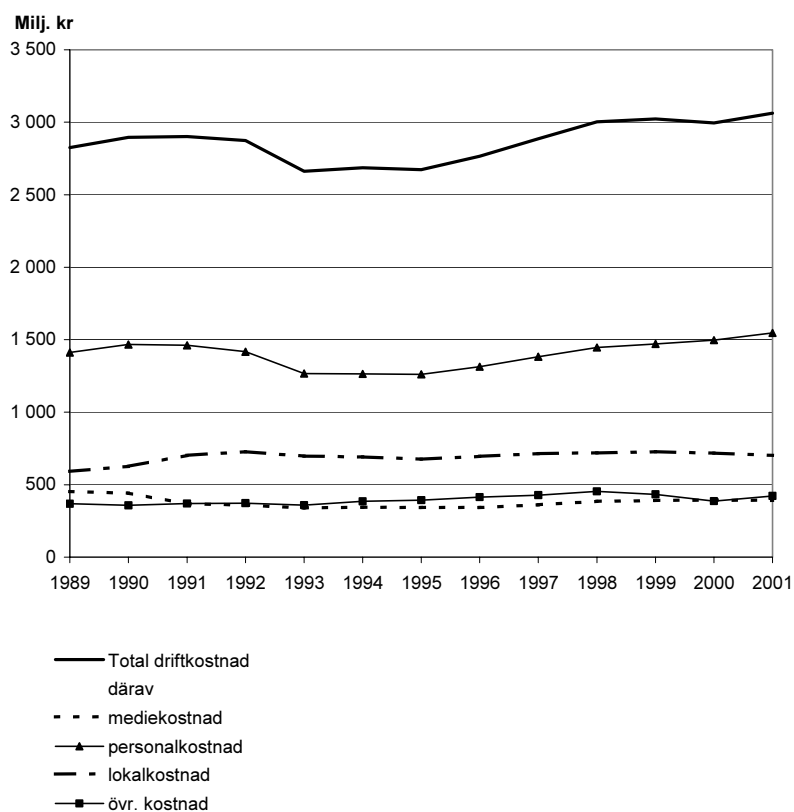
— Årsverken totalt
- - Bibliotekarier
- · - Övr. personal

Källor: Statistik om kommunala folkbibliotek från SCB och Statens kulturråd, senaste årgången Folkbiblioteken 2001, Kulturen i siffror 2002:2, Statens kulturråd

De totala driftkostnaderna var 2001 3,063 miljarder kronor. Härav utgjorde 51 procent personalkostnader, 23 procent lokalkostnader, 14 procent övriga kostnader och 13 procent mediekostnader. En svacka i finansieringen ägde rum åren 1993–1995 varefter så småningom ett fullständigt nivååtertagande har skett. Personalkostnaderna minskade under en period i mitten av nitio-talet. Lokalkostnadernas andel ökade för att därefter förbli på den högre nivån.

Mediekostnadernas andel minskade i början av 1990-talet. Den trendmässiga utvecklingen framgår av diagrammet:

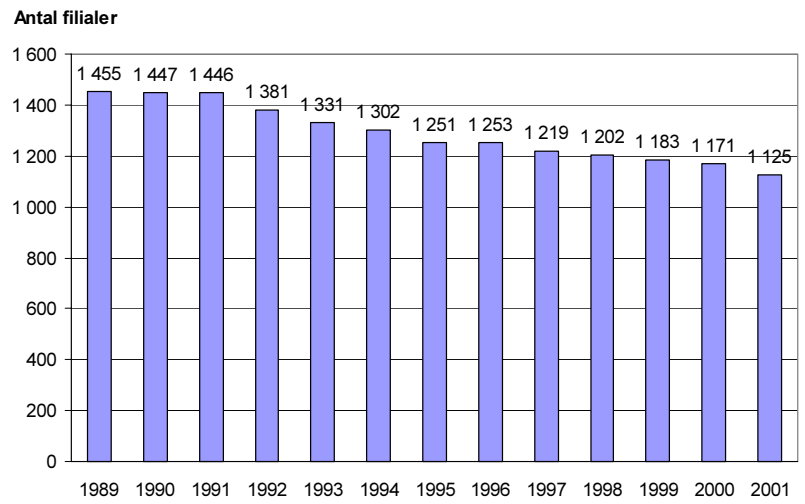
**Driftkostnader vid kommunala folkbibliotek 1989-2001,
miljoner kronor. Fasta priser, NPI 2001=100**

Källor: Statistik om kommunala folkbibliotek från SCB och Statens kulturråd, senaste årgången Folkbiblioteken 2001, Kulturen i siffror 2002:2, Statens kulturråd

Antalet filialer vid folkbiblioteken minskar successivt. Antalet och den trendmässiga utvecklingen framgår av diagrammet:

Filialer vid kommunala folkbibliotek 1989-2001

Källor: Statistik om kommunala folkbibliotek från SCB och Statens kulturråd, senaste årgången Folkbiblioteken 2001, Kulturen i siffror 2002:2, Statens kulturråd

Samtidigt har under lång tid pågått en integration mellan folkbibliotek och dessas filialbibliotek å ena sidan och skolbibliotek å andra sidan. Denna integration kan illustreras med följande tabellariska uppställning:

	huvudbibl	varav integrerade	filialbibl	varav integrerade
1986	284	34	1 513	346 (23 %)
1997	288	42	1 219	447 (37 %)
1999	289	39	1 183	500 (42 %)
2000	289	41	1 171	513 (44 %)
2001	289	42	1 125	524 (47 %)

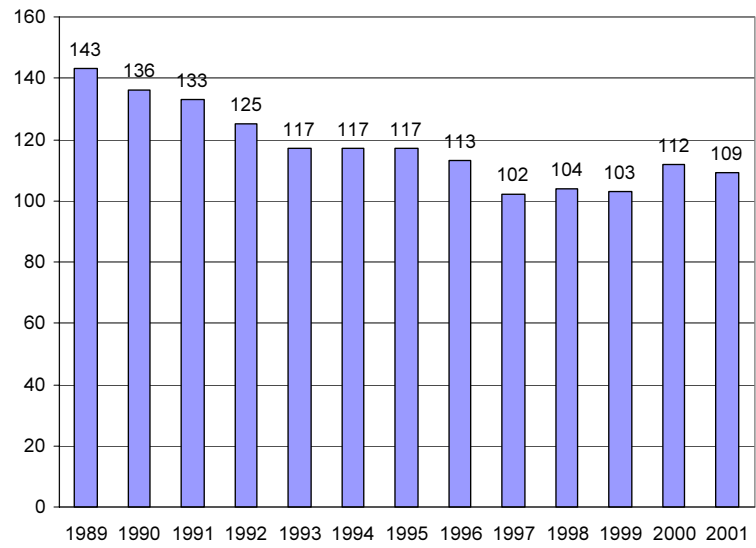
Beträffande huvudbibliotek förekommer integrering med skolbibliotek främst i Jämtland, Västerbotten och Norrbotten. Begreppet filialbibliotek har förtydligats i Kulturrådets statistik. Fr.o.m. 2001 krävs att en filial skall ha fast anställd personal, fast mediebestånd samt regelbundna öppettider, detta för att tydliggöra att enheter som mer har karaktären av bokstationer eller liknande inte omfattas av filialbegreppet.

Under en femtonårsperiod har således dels antalet filialbibliotek minskat från 1 513 till 1 125 eller med 25 procent, dels antalet integrerade filialbibliotek och skolbibliotek fördubblats; en ökning från 23 procent till 47 procent integrerade filial- och skolbibliotek har ägt rum. Av antalet filialbibliotek 1986 var således 23 procent integrerade. (Beträffande filialbiblioteken, se också avsnitt 4 Skolbiblioteken.)

År 2001 var antalet bokbussar 109 stycken. 14 stycken utförde tjänster åt mer än en kommun och antalet hållplatser per bokbuss beräknades till i genomsnitt 90. Under perioden 1989–2001 har antalet bokbussar minskat från 143 till 109 stycken. Den trendmässiga utvecklingen illustreras av diagrammet:

Bokbussar vid kommunala folkbibliotek 1989-2001

Antal
bokbussar

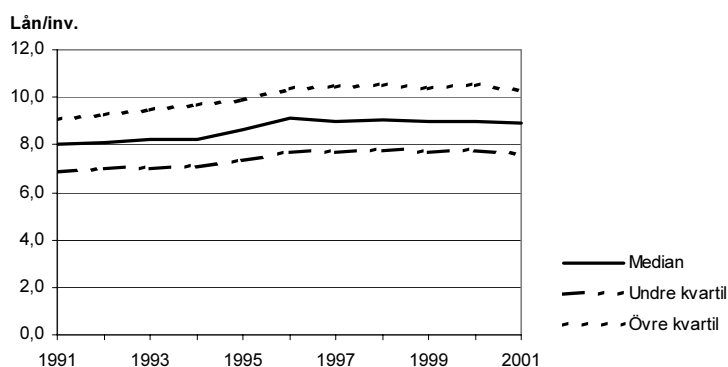
Källor: Statistik om kommunala folkbibliotek från SCB och Statens kulturråd, senaste årgången Folkbiblioteken 2001, Kulturen i siffor 2002:2, Statens kulturråd

3.3 Ett annat perspektiv – mediankommunen

Medielån – mediankommunen

Antalet medielån per invånare i landets mediankommun (dvs. det finns lika många bättre som det finns sämre kommuner i landet som mediankommunen beträffande antalet medielån per invånare) utvecklades under perioden positivt från 8 lån 1991 till 9 lån 2000 för att 2001 minska marginellt till 8,9 lån.

Kommunala folkbibliotek, medielån per invånare 1991-2001

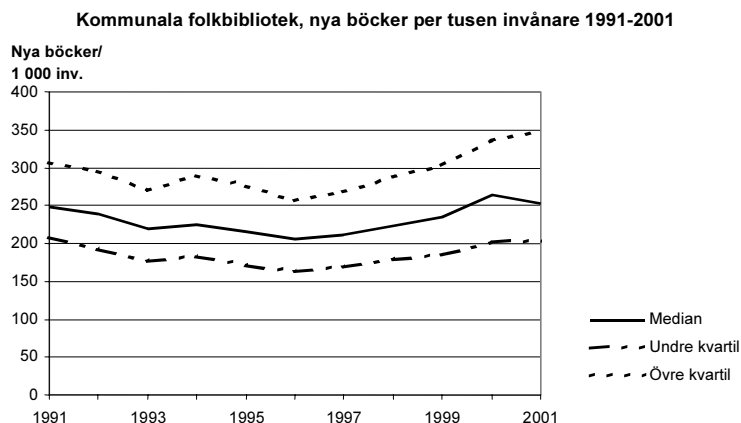
Differensen mellan värdena för övre respektive undre kvartiler har ökat under perioden, från 2,1 till 2,7 lån per invånare. Detta tyder på en något ökad spridning mellan kommunerna vad gäller kommuninvånarnas medielån. Men samtidigt har medielånen ökat under perioden.

(I detta sammanhang skall man också påminna sig indikatorer som visar på utökad användning på plats av bibliotekens bestånd av såväl låneböcker som referensböcker och som inte registreras som lån.)

Bokinköp – mediankommunen

Bibliotekens bokinköp per 1 000 invånare minskade i mediankommunen under förra hälften av 1990-talet till en lägsta nivå

om 206 böcker per 1 000 invånare år 1996. Från och med 1997 återtas nivån från början av 1990-talet och år 2001 252 per 1 000 invånare.

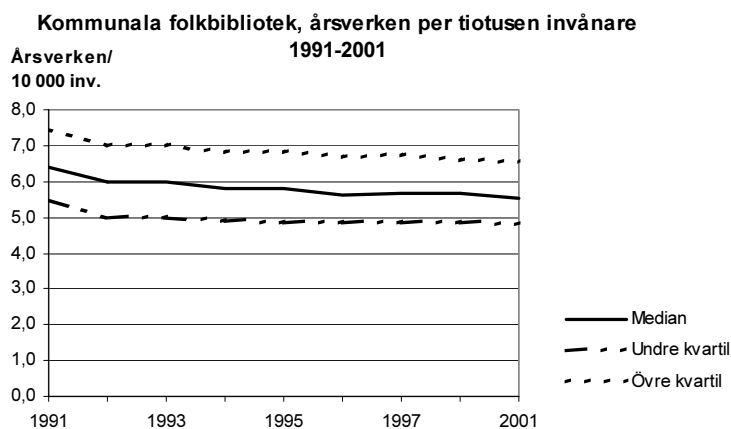

Den undre kvartilens kommun har utvecklats på ett likartat sätt som mediankommunen, men från en lägre nivå. Differensen mellan värdena för övre kvartil och median visar på en ökning under perioden, främst under de senaste två åren. Skillnaden mellan övre och undre kvartilernas värden har således ökat, från en skillnad om 99 nya böcker per tusen invånare år 1991 till 145 nya böcker per tusen invånare år 2001. Även för variabeln nya böcker per tusen invånare tyder detta på en ökad spridning mellan kommunerna.

Folkbibliotekens totala bokinköp ligger fr.o.m. 1990-talet på en lägre nivå än de bästa nivåerna på bokinköpen (som återfinns under 1980-talet). Under 1980-talet kunde inköpsnivån vara 2,4 miljoner nya ex./år, därefter och numera är nivån cirka 2 miljoner ex./år.

Årsverken – mediankommunen

Antalet årsverken per 10 000 invånare har minskat under perioden i både i kommuner med högre och med lägre personaltäthet vid periodens början.

Till skillnad från de två föregående variablerna förefaller spridningen mellan kommunerna minska vad gäller årsverken per tiotusen invånare. Differensen mellan övre och undre kvartil har nämligen minskat från nästan 2 årsverken per tiotusen invånare år 1991 till 1,7 år 2001. Men trenden är nedåtgående.

3.4 Ett tredje perspektiv – små kommuner och stora kommuner

Vid utgången av 2001 hade Sverige 72 kommuner med upp till 10 000 invånare (med totalt 507 000 invånare), 70 kommuner med 10 000 till 15 000 invånare (med totalt 855 000 invånare), 50 kommuner med 15 000 till 25 000 invånare (med totalt 971 000 invånare).

(Sammanlagt 192 kommuner eller 66 procent av landets 289 kommuner hade en befolkning om högst 24 999 invånare. I dessa

192 kommuner bodde 2 333 000 personer eller cirka 25 procent av landets totalt 8 909 000 invånare.)

När man renodlar detta perspektiv framkommer att sammanlagt 142 (72+70) eller 49 procent av landets kommuner hade ett befolkningstal om högst 14 999 invånare. Hälften av landets kommuner hade tillsammans 1 362 000 invånare eller 15 procent av landets befolkning.

Andelen medielån, nyförvärv, årsverken, driftkostnad per invånare 1991 respektive 2001 i landets kommuner fördelade efter befolkningsstorlek framgår av diagrammen:

Folkbiblioteken i kommuner fördelade efter befolkningsstorlek 2001

Folkmängd 2001-12-31	Antal kommuner	Invånare		Medielån		Nya böcker		Helårsverken	
		antal	%	antal	%	antal	%	antal	%
0 - 9 999	72	507 362	5,7	4 598 127	5,9	180 820	8,7	307	6,2
10 000 - 14 999	70	855 182	9,6	7 611 786	9,7	257 836	12,5	497	10,1
15 000 - 24 999	50	970 562	10,9	9 007 057	11,5	263 068	12,7	540	11,0
25 000 - 49 999	55	1 866 420	20,9	16 574 279	21,1	437 614	21,2	954	19,4
50 000 - 199 999	39	3 220 990	36,2	29 784 287	38,0	680 478	32,9	1 804	36,7
Malmö	1	262 397	2,9	2 451 435	3,1	29 889	1,4	161	3,3
Göteborg	1	471 267	5,3	3 440 162	4,4	59 568	2,9	256	5,2
Stockholm	1	754 948	8,5	4 910 675	6,3	158 194	7,7	403	8,2
Summa	289	8 909 128	100,0	78 377 808	100,0	2 067 467	100,0	4 921	100,0

Källa: Folkbiblioteken 2001, Kulturen i siffror, Statens kulturråd

Folkbiblioteken i kommuner fördelade efter befolkningsstorlek 1991

Folkmängd 1991-12-31	Antal kommuner	Invånare		Medielån		Nya böcker		Helårsverken	
		antal	%	antal	%	antal	%	antal	%
0 - 9 999	62	449 073	5,2	3 589 208	5,1	138 268	6,6	301	5,0
10 000 - 14 999	70	871 272	10,1	6 934 321	9,9	228 769	11,0	566	9,4
15 000 - 24 999	55	1 067 956	12,4	8 733 734	12,5	269 427	12,9	681	11,3
25 000 - 49 999	56	1 886 051	21,8	15 269 379	21,9	434 610	20,8	1 162	19,2
50 000 - 199 999	38	3 023 495	35,0	25 450 720	36,5	725 679	34,8	2 273	37,6
Malmö	1	234 796	2,7	1 747 556	2,5	53 218	2,6	187	3,1
Göteborg	1	432 112	5,0	3 537 185	5,1	92 400	4,4	338	5,6
Stockholm	1	679 364	7,9	4 436 893	6,4	142 184	6,8	534	8,8
Summa	284	8 644 119	100,0	69 698 996	100,0	2 084 555	100,0	6 042	100,0

Källa: Folkbiblioteken 1991, Ku 11 SM 9202, Statistiska centralbyrån

Små kommuner

De små kommunerna med upp till 14 999 invånare – liksom de därefter med upp till 24 999 invånare – hade 2001 en omfattning av medielån, nyförvärv av böcker, årsverken och driftkostnader som i stort sett motsvarade (och i vissa fall överträffade) dessa kommuners befolkningsandel. De uppmätta talen avseende dessa basfunktioner var heller inte sämre 2001 än 1991.

De små kommunerna har som grupp betraktad, trots de ekonomiska svårigheterna under 1990-talet, förmått att återupprätta standarden på ett antal av bibliotekets mätbara basfunktioner. I dessa kommuner har antagligen inte någon marginal för vissa besparingar funnits, när man samtidigt har velat upprätthålla en kommunal verksamhet med bibliotek som tillgodoser elementära krav beträffande mediebestånd och service. (Bland annat är nyförvärvens relativa andel i de uppmätta biblioteksverksamheterna över tid genomgående större i de små kommunerna än i de stora kommunerna.)

Stora kommuner

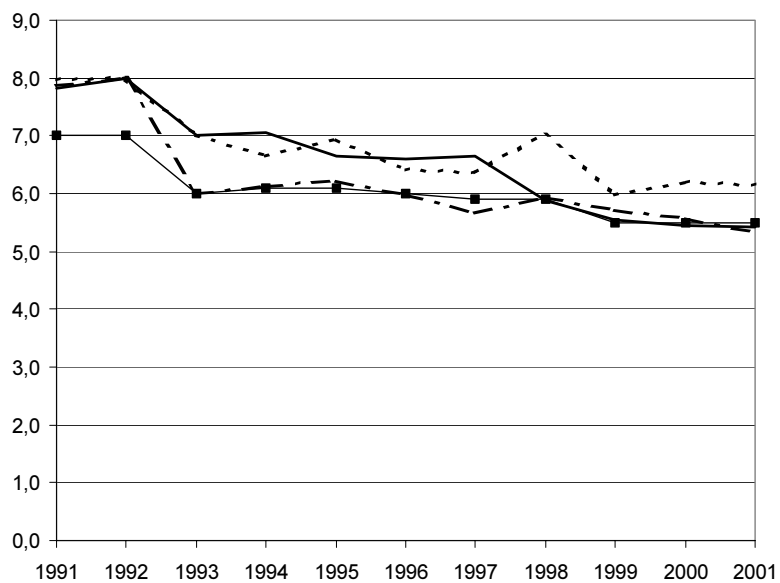
Beträffande de större kommunerna är bilden brokigare. Här har det i ett antal fall tydligen funnits utrymme för besparingar beträffande vissa basfunktioner utan att de uppmätta verksamheterna betraktade på kommunnivå, skulle kunna anses ha alltför stora brister. Samtidigt kan utrymme för utvecklingsinsatser ha förelegat.

Emellertid är t.ex. den trendmässiga minskningen av personal tydlig i de riktigt stora kommunerna Stockholm, Göteborg och Malmö:

Årsverken per 10 000 invånare i Stockholm, Göteborg, Malmö respektive riket totalt

Årsverken/
10 000 inv.

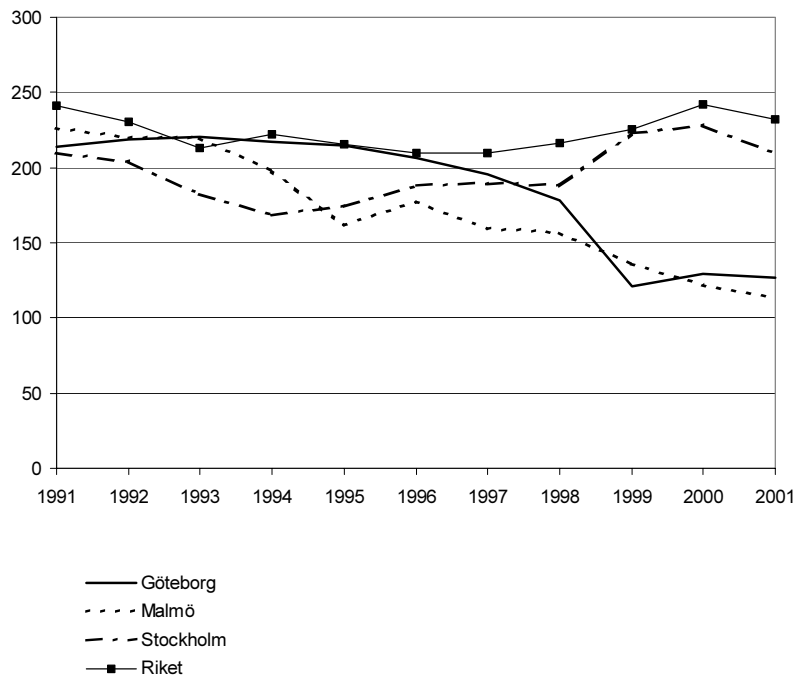
— Göteborg
- - - Malmö
- · - Stockholm
—■ Riket

Källor: Nyckeltal om folkbibliotek. Utveckling 1991-2000, Kulturen i siffror 2001:6 samt Folkbiblioteken 2001, Kulturen i siffror 2002:2, Statens kulturråd

En nedåtgående trend i nyanskaffningen av böcker är tydlig i Göteborg och Malmö:

Nya böcker per tusen invånare i Stockholm, Göteborg, Malmö respektive riket totalt

Nya böcker/
1 000 inv.

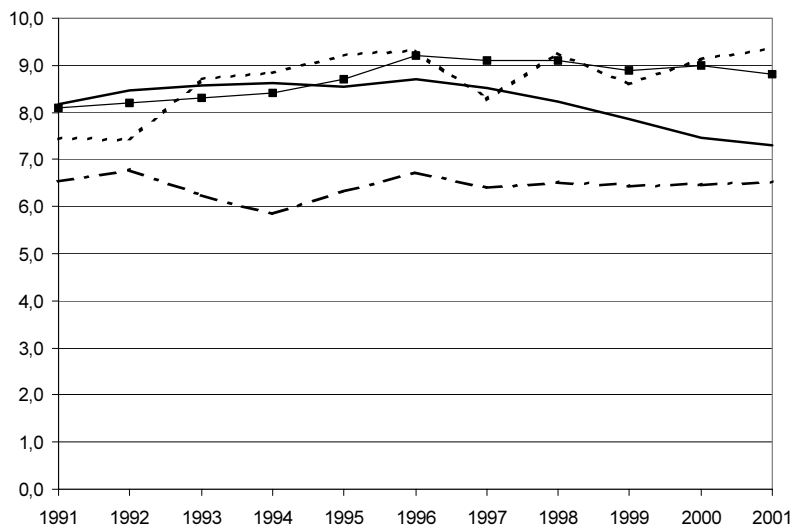

Källor: Nyckeltal om folkbibliotek. Utveckling 1991-2000, Kulturen i siffror 2001:6 samt Folkbiblioteken 2001, Kulturen i siffror 2002:2, Statens kulturråd

Samtidigt är utlåningen av medier på en relativt låg nivå i Stockholm, uppåtgående i Malmö och nedåtgående i Göteborg:

Medielån per invånare i Stockholm, Göteborg, Malmö respektive riket totalt

Lån/inv.

— Göteborg
 ····· Malmö
 - · - Stockholm
 —■— Riket

Källor: Nyckeltal om folkbibliotek. Utveckling 1991-2000, Kulturen i siffror 2001:6 samt Folkbiblioteken 2001, Kulturen i siffror 2002:2, Statens kulturråd

3.5 Sammanfattning

Folkbibliotekens driftkostnader (i fasta priser) sjunker under 1990-talet t.o.m. 1995 för att därefter åter börja stiga. De är vid slutet av perioden något högre än vid dess början.

Personalminskningen under perioden är markant; antalet årsarbeten är vid periodens slut cirka 20 procent lägre än vid dess början.

Antalet filialbibliotek minskar under en 15-årsperiod med över 20 procent; samtidigt sker en integrering med resultat att vid periodens slut är närmare 50 procent av de kvarvarande 1 125 filialbiblioteken integrerade med skolbibliotek. Personalminskningen hör antagligen till viss del ihop med det minskade antalet filialer.

Öppethållandet minskar fram till 1996 och ökar därefter något.

Antalet bokbussar sjunker trendmässigt.

Nyförvärven av böcker sjunker i början av perioden och förblir därefter på en lägre nivå än vid periodens början.

Sammansättningen av utlåningen av böcker förändras. Barnboksutlåningen ligger på en kontinuerligt hög nivå. Vid periodens början lånades skönlitteratur för vuxna mer än facklitteratur för vuxna. Vid periodens slut var det tvärtom.

Andelen utlånade AV-medier ökar trendmässigt (med början i en mycket låg nivå) samtidigt som den dominerande utlåningen av böcker också ökar t.o.m. mitten av 1990-talet för att därefter plana ut och sjunka något vid slutet av perioden.

Antalet årsprenumerationer på tidskrifter sjunker trendmässigt.

År 2001 hade folkbiblioteken över 5 100 datorer tillgängliga för allmänheten varav närmare 3 000 var uppkopplade till Internet. Över 80 procent av kommunbiblioteken hade sin katalog tillgänglig via Internet. Vid periodens början fanns inte datorrelaterad information i nämnvärd omfattning i folkbiblioteken. Vid dess slut har dator-/Internetgenererad information gjort sitt definitiva intåg i biblioteken.

Genomgången ger en antydning om folkbibliotekens sammansatta verksamhet med ett rikt utbud av olika medier i en vitt för-

grenad verksamhet över hela landet. Boken *En dag i biblioteket – ett urval dagböcker från 14 oktober 1996*, Ingrid Atlestam och Ingemar Rosberg (red.), ger i ögonblicksbilder och upplysande sammanfattningar konkretion åt det sammansatta, dagliga bildningsarbete som genom olika biblioteksverksamheter pågår i landets kommuner.

De flesta av folkbibliotekens uppmätta verksamheter har dock tappat mark under 1990-talet även om en viss återhämtning sker under slutet av perioden. De mindre kommunerna har som grupp betraktad slagit vakt om vissa basfunktioner. De större kommunerna har haft utrymme för utvecklingsinsatser.

Bibliotekens verksamhet för äldre och funktionshindrade har i många kommuner inte status som basverksamhet. Dessa grupper som är i behov av särskilda tjänster förefaller vara förlorarna i det senaste decenniets omstöpning av biblioteken. (Jfr *Bibliotekens särskilda tjänster Kartläggning och analys av biblioteksservice till äldre och funktionshindrade*, rapport från Statens kulturråd 1999:2.)

Med hänsyn till det som framkommit ovan framstår det som angeläget att folkbibliotekens förutsättningar att möta ett ökande antal användares gamla och nya behov utvecklas. (Se vidare i avsnitt 7 Användningen av biblioteken.)

Anmärkning: Den ovan redovisade trendmässiga utvecklingen fram t.o.m. 2001 förändras inte i sina huvuddrag av den under hösten 2003 av Kulturrådet publicerade statistiken avseende folkbiblioteksverksamheterna under 2002 (*Kulturen i siffror, Folkbiblioteken 2002*, 2003:4). Bokutlåningen (inom samtliga genrer) sjunker något. Utlåningen av AV-media fortsätter att öka (men ”kompenserar” inte helt den sjunkande bokutlåningen). Nyförvärven av böcker ökar något men ligger i princip kvar på den lägre nivå som etablerades i början av 1990-talet. Antalet tidnings- och tidskriftsprenumerationer fortsätter att minska. Tillgången till datorer – inklusive Internetuppkopplade – och till bibliotekskataloger tillgängliga via Internet, fortsätter att öka. Antalet biblioteksfilialer fortsätter att minska samtidigt som antalet filialer som är integrerade fortsätter att öka. Öppet-

hållandet minskar något liksom antalet bokbussar och antalet besökare. Antalet årsverken ökar något (från den låga nivån under 1990-talets andra hälft). Driftkostnaderna ökar åter (med tyngdpunkt på personalkostnader).

4 Skolbiblioteken

4.1 Statistik

År 1999 genomförde Statens kulturråd en omfattande statistisk undersökning av de kommunala skolbiblioteken (*Kulturen i siffror, Skolbiblioteken 1999, 2001:1*).

4.1.1 Grundskolan

För grundskolans cirka 4 450 skolor och cirka en miljon elever utvisar statistiken att 44 procent av eleverna, som hörde hemma i 31 procent av skolorna, hade tillgång till antingen ett skolbibliotek som var integrerat med en folkbiblioteksfilial (i några fall med kommunens huvudbibliotek) eller ett skolbibliotek med särskilda personalresurser avsatta minst 6 timmar/vecka.

55 procent av eleverna, som hörde hemma i 68 procent av skolorna, hade skolbibliotek med personalresurs om 1–5 timmar/vecka, eller hade ingen personalresurs avsatt, eller saknade helt skolbibliotek.

Cirka en tredjedel av eleverna och en tredjedel av skolorna hade ett skolbibliotek med en personalresurs om 1–5 timmar/vecka.

22 procent av grundskolans elever eller drygt 200 000 elever, som hörde hemma i 33 procent av skolorna, saknade helt skol-

bibliotek eller hade ingen personalresurs alls avsatt till en sådan biblioteksverksamhet.

Den genomsnittliga mediekostnaden per grundskoleelev (för skolor som avsatt minst 6 personaltimmar/vecka) beräknades 1999 till 82 kronor.

Elevens tillgång till skolbibliotek är inte sällan förknippad med skolans storlek. En större skola har vanligtvis bättre (mätbar) verksamhet med skolbibliotek än en mindre skola. Det är vanligt att personalresurser avsätts till skolbiblioteket först på högstadienivå i grundskolan. På låg- och mellanstadienivån är det vanligt att inga eller endast några få timmar/vecka avsätts till bibliotekets skötsel.

Anmärkning: Hösten 2003 publicerade Kulturrådet ny statistik avseende verksamheten med skolbibliotek 2002 (*Kulturen i siffror, Skolbiblioteken 2002*, 2003:3). Av den framgår att 53 procent av grundskoleeleverna hade tillgång till biblioteksservice innebärande att skolan har ett bibliotek som är bemannat minst 6 timmar i veckan eller att skolbiblioteket är integrerat med folkbiblioteket. Detta innebär en förbättring jämfört med 1999. Nästan 20 procent av grundskoleeleverna hade fortfarande inte tillgång till bemannat skolbibliotek. Cirka hälften av friskolorna saknade bibliotek eller bibliotekspersonal och 17 procent av de kommunala skolorna saknade motsvarande service.

4.1.2 Gymnasieskolan

Beträffande gymnasieskolans 485 skolor och cirka 300 000 elever utvisar statistiken att 92 procent av eleverna – som hörde hemma i 75 procent av skolorna – hade tillgång till antingen ett skolbibliotek som var integrerat med en folkbiblioteksfilial (i några fall med kommunens huvudbibliotek) eller ett skolbibliotek med särskilda personalresurser avsatta minst 6 timmar/vecka.

3 procent av eleverna och 12 procent av skolorna hade ett skolbibliotek med en personalresurs om 1–5 timmar/vecka.

5 procent av gymnasieskolans elever – och de hörde hemma i 13 procent av skolorna – saknade helt skolbibliotek eller hade

ingen personalresurs alls avsatt till en sådan biblioteksverksamhet.

Den genomsnittliga mediekostnaden per gymnasieelev (för skolor som avsatt minst 6 personaltimmar/vecka) beräknades 1999 till 171 kronor.

Också i gymnasieskolan finns det ett samband mellan skolans storlek och omfattningen av skolbiblioteksverksamheten. Större enheter kan ha mer omfattande verksamhet med bibliotek. Reservation får göras för lokala variationer och initiativ. Vid jämförelse med grundskoleeleverna har gymnasieeleverna bättre tillgång till skolbibliotek även om 8 procent eller närmare 25 000 av eleverna (som hör hemma i 25 procent av skolorna) saknar varje tillgång till bibliotek eller har ett skolbibliotek med högst 5 personaltimmar/vecka.

Anmärkning: Hösten 2003 publicerade Kulturrådet ny statistik avseende verksamheten med skolbibliotek 2002 (*Kulturen i siffror, Skolbiblioteken 2002*, 2003:3). Av den framgår att 90 procent av gymnasieskoleeleverna hade tillgång till ett bemannat skolbibliotek, vilket innebär en mindre försämring jämfört med 1999. Förändringen beror på att allt fler elever går i fristående gymnasier och att dessa i mindre utsträckning än tidigare har skolbibliotek som bemannas minst 6 timmar i veckan.

4.2 Problem och möjligheter på skolbiblioteksområdet

År 1999 publicerade Statens kulturråd rapporten *Skolbiblioteken i Sverige, Kartläggning, analys och probleminventering* (rapport 1999:1). År 2001 publicerades en sammanfattning och uppföljning 1999–2001, också den kallad *Skolbiblioteken i Sverige*.

En anledning till Kulturrådets initiativ och rapport var ”den ojämna och ofta dåliga standard som svenska skolbibliotek har”. En annan var bibliotekslagens föreskrift fr.o.m. 1997 att det inom grundskolan och gymnasieskolan skall finnas lämpligt fördelade skolbibliotek för att stimulera skolelevernas intresse för läsning och litteratur samt för att tillgodose deras behov av ma-

terial för utbildningen. En tredje anledning var att bibliotekslagen slog fast att kommunerna ansvarar för folk- och skolbiblioteksverksamheten. Vid den slutliga utformningen av 1999 års rapport samrådde Kulturrådet med Skolverket. (Samarbetet mellan Kulturrådet och Skolverket/Myndigheten för skolutveckling sker på grundval av ett av generaldirektörerna antaget dokument angående långsiktigt samarbete om bibliotekens roll i utbildningen.)

I *Skolbibliotekets pedagogiska roll – en kunskapsöversikt*, Skolverket, 2002, konstaterar biblioteksforskaren Louise Limberg att forskningen ger grund för uppfattningen att bibliotek i skolan har en särskild möjlighet att höja kvaliteten på elevers lärande. Lärare och bibliotekarier som är kunniga om problematiserande och undersökande kunskapsprocesser och som inser vad de kräver av sina elever och som ger adekvat stöd, är viktiga förutsättningar. Dessa angivna förutsättningar, säger Limberg, samspelar med den syn på kunskap och lärande som återfinns i styrdokument för skolan, men de överensstämmer inte med skolans praktik och kanske inte heller med bibliotekens.

Förändringar i bruket av läromedel, skönlitteraturens ställning i undervisningen, tillämpningen av informations- och kommunikationstekniken och problembaserat lärande påverkar skolbibliotekens roll i lärandet. En förstärkt pedagogisk roll för skolbibliotek måste gå hand i hand med förändringar i såväl skolans som bibliotekens traditioner. Kring sekelskiftet 2000 ökar intresset för skolbibliotekets pedagogiska roll. En huvudslutsats av forskningsgenomgången är enligt Limberg att skolbiblioteket har en potential för vidare utveckling av undervisning och lärande genom att det är gränsöverskridande mellan skolans tradition av styrning och kontroll och bibliotekets tradition av frihet och självständighet.

I Kulturrådets rapport framhålls bl.a. att läroplanerna för skolväsendet förordar ett problembaserat och elevaktivt arbetssätt. Detta medför ökande behov av biblioteksservice. Det konstateras att det är skolledarens ansvar att se till att nödvändiga redskap finns för att bedriva undervisning i enlighet med fast-

ställda planer. Biblioteket är ett sådant redskap. Men det är inte folkbibliotekets primära ansvar att se till att skolan har tillgång till bibliotek för undervisningens behov. Det ansvaret är skolans oavsett om behovet av bibliotek tillgodoses genom eget skolbibliotek eller genom folkbibliotek på orten.

Enligt UNESCO:s skolbiblioteksmanifest är skolbiblioteken en del i utbildningsväsendet. Utgångspunkten i Kulturrådets rapport är att skolbiblioteksverksamheten är av pedagogisk art med dels en informationsförmedlande dels en läsfrämjande roll. Skolbibliotekens inriktning och funktion liknas vid högskolebibliotekens eftersom båda bibliotekstyperna hör hemma inom utbildningsväsendet. De är instrument för studieprestationer av olika slag.

(*Anmärkning:* Myndigheten för skolutveckling har i november 2003 redovisat projektet *Språkrum* som haft till uppgift att förbättra läs- och skrivmiljöerna i skolan samt utveckla skolbibliotekens roll. Projektet har fokuserat på skolbiblioteket som lär- och språkmiljö samt skolbibliotekens pedagogiska roll. En särskild satsning har rört projektarbetet i gymnasieskolan.)

I Kulturrådets rapport antas frånvaron för skolbiblioteken av en central samordningsfunktion ha bidragit till "att skolbibliotekens ofta glöms bort såväl i biblioteksdebatt och biblioteksutveckling som i skoldebatt och skolutveckling". BIBSAM används i rapporten som en förebild för den samordning beträffande skolbiblioteksverksamheten som enligt Kulturrådet borde finnas på nationell nivå. BIBSAM är Kungl. bibliotekets avdelning för nationell samordning och utveckling med huvuduppgiften att förbättra och effektivisera informationsförsörjningen till högre utbildning och forskning. (Det kan nämnas att också i andra bibliotekssammanhang omnämns BIBSAM:s samordnande och utvecklande uppdrag som en förebild.)

Det konstateras att särskilt skolor utan egna fungerande bibliotek i stor utsträckning använder folkbiblioteken som i många fall inte har tillräckliga resurser för att möta de särskilda behov som skolan har. Stora vinster finns därför att göra på en utvecklad och ömsesidig samverkan mellan folk- och skolbibliotek. Vid

integreringar av folk- och skolbiblioteksverksamheter som sker av besparingsskäl riskerar en sådan planering och samverkan att utebli. Istället faller ambitionen att behålla en filialverksamhet i någon form mer eller mindre ensam utslaget.

Som framgått tidigare (i avsnitt 3 Folkbiblioteken) har under en femtonårsperiod dels antalet filialbibliotek till folkbibliotek minskat med 25 procent, dels antalet integrerade filialbibliotek och skolbibliotek fördubblats. År 2001 var nästan hälften av de kvarvarande filialbiblioteken integrerade med skolbibliotek.

Den generellt minskade tillgänglighet som denna utveckling medfört har också inneburit att två delvis artskilda biblioteksverksamheter gifts ihop. Den ena har sin roll i skolans pedagogiska process, den andra har en kärna i den enskildes individuella sökande efter kunskaper och läsupplevelser. Verksamhetsförutsättningarna, arbetsmetoderna och profilen på mediebeståndet har delvis olika förtecken. Biblioteksfilialens uppgift som pusselbit i folkbibliotekens status som ”ett bibliotek för alla” riskerar att gå förlorad liksom skolbibliotekets pedagogiska roll, om en integrering inte sker med bibehållen uppmärksamhet på de olika perspektiven som måste läggas på de olika verksamheterna med avseende på såväl mediebestånd etc. som användarnas behov och förväntningar. Hithörande frågor har belysts bl.a. i den av Skolverket och Statens kulturråd gemensamt utgivna skriften *Allas bibliotek, en idébok om att integrera bibliotek* (2001). (Kulturrådet och det tidigare Skolverket har överenskommelser om samarbete både om bibliotekens roll i utbildningen och om kultur i skolan.)

Utöver det behov som den enskilda skolan har att formulera och dokumentera sitt behov av biblioteksservice finns det också ett behov att på kommunal nivå träffa överenskommelse om samarbetet mellan skola och folkbibliotek beträffande biblioteksservicen oavsett i vilken form skolbiblioteksverksamheten bedrivs. Kulturrådet rekommenderar att så sker. Norrtälje kommun erbjuder exempelvis en intressant modell för hur olika kommunala instanser genom överenskommelser samverkar till planerade biblioteksverksamheter i kommunen – med utgångspunkt i en övergripande budgetbaserad biblioteksplan. Kom-

munförbundet utgav för ett par år sedan (i samarbete med DIK-förbundet, Lärarförbundet och Lärarnas Riksförbund) skriften *Skolbibliotek som arbetsätt*. Det kan i sammanhanget också nämnas att nätverkssamarbete beträffande skolbibliotek finns regionalt, nationellt och på europeisk nivå.

Det som framkommit om problemen på skolbiblioteksområdet bl.a. genom Kulturrådets statistiska undersökningar och rapporter, skall ses mot bakgrund av att skolarbetet tenderar att bli alltmer biblioteksberoende och förutsätter förmåga hos eleverna att själva söka och värdera information. Det pekar mot ett behov av gemensam strategi som säkerställer en roll för de kommunala biblioteken i grundskola och gymnasieskola och tillgång för eleverna till biblioteksverksamhet anpassad till skolarbetet.

4.2.1 Skolbibliotekarier

Enligt förordningen (2001:36) om statsbidrag till personalförstärkningar i skola och fritidshem kan kommun få bidrag till kostnader för personalförstärkningar i förskoleklassen, grundskolan, särskolan, fritidshemmen och gymnasieskolan som syftar till att ge barn och ungdomar ökade möjligheter att nå målen för utbildningen eller verksamheten.

Bidraget ökar årligen med 1 miljard kronor till dess det utgår med 5 miljarder kronor 2006. Den riktade satsningen avser att öka personaltätheten beträffande lärare, skolsköterskor, speciallärare, skolbibliotekarier och andra specialister inom skolor och fritidshem. Kommunerna avgör vilka personalkategorier som skall rekryteras.

Skolverkets uppföljning av det första bidragsåret 2001/02 visar att närmare 3 000 heltidstjänster tillskapats. Framförallt har fler lärare anställts men satsningar har också gjorts på elevvårdande personal. Det är känt att skolbibliotekarier nyanställts. Men uppgift om antal nyanställda skolbibliotekarier föreligger inte. De ingår inte som särskild kategori i det register över pedagogisk personal som SCB har.

4.3 Sammanfattning

Den bild som träder fram är att kommunerna under 1990-talet vid en jämförelse bättre förmått förvalta sitt ansvar för folkbiblioteken än för skolbiblioteken.

Forskningen ger grund för uppfattningen att skolbiblioteksverksamhet har en särskild möjlighet att höja kvaliteten på elevers lärande.

För grundskolans och gymnasieskolans del bör förordningen (2001:36) om statsbidrag till personalförstärkningar i skola och fritidshem (se avsnitt 5.2.1 Skolbibliotekarier) kunna vara ett incitament till utveckling av åtagandena beträffande skolbiblioteksverksamheten. Genom statsbidraget kan således det personaltillskott finansieras som anställning av (ytterligare) skolbibliotekarie innebär.

Utmaningarna på skolbiblioteksområdet har återverkningar på de till allmänheten riktade traditionella folkbiblioteksverksamheterna som kommunerna och det allmänna biblioteksväsendes övriga intressenter också måste förhålla sig till och bemästra. Det ligger nära till hands att ta behoven av en mer utvecklad skolbiblioteksverksamhet till utgångspunkt för ett förnyat övervägande av de förslag som väckts att kommunerna skall upprätta planer för biblioteksverksamheterna. Se t.ex. Svensk Biblioteks-förenings skrift *Biblioteksplaner – en idéskrift* (2001).

5 Länsbiblioteken

I Kulturrådets rapport (2001:3) *Från inspektion till inspiration, En översyn av den regionala biblioteksverksamheten*, konstateras att det i varje län finns ett regionalt bibliotek vanligen kallat länsbibliotek. Dessa för närvarande 20 bibliotek var ursprungligen inordnade under värdkommunens huvudmannaskap. År 2001 har sex regionala bibliotek annan huvudman än landstinget, dvs. en kommun. Rapporten är en uppföljning och utvärdering av länsbibliotekens verksamhet med utgångspunkt i de riksdagsbeslut om länsbibliotekens huvuduppgifter som blev ett resultat av Folkbiblioteksutredningen 1980. Andra utgångspunkter är bibliotekslagen, förordningen om statsbidrag till regional kulturverksamhet och de av Kulturrådet tillämpade kriterierna vid bidragsfördelningen till länsbiblioteken.

Länsbibliotekets verksamhet med kompletterande medieförsörjning, rådgivning, information, fortbildning och specialtjänster riktar sig till kommunbiblioteken i regionen. Länsbiblioteket hyr oftast lokaler i ett folkbibliotek och dess mediabestånd är vanligtvis integrerat med folkbibliotekets. Den genomsnittliga bemanningen på ett länsbibliotek är sju personer med en länsbibliotekarie i spetsen. Bibliotekskonsulenter vid länsbiblioteken arbetar bl.a. med barn- och ungdomsverksamhet, social och uppsökande verksamhet, invandrarfrågor, ny teknik och mediafrågor.

Det framhålls att länsbibliotekens verksamhet i dag karakteriseras av utvecklings- och projektarbete avseende service till studerande på alla nivåer, stöd till funktionshindrade (genom användande av ny teknik) samt samordnad regional media- och in-

formationsförsörjning. Detta sker i samverkan med såväl de lokala folkbiblioteken som andra regionbibliotek och olika externa parter.

Landstingens totala driftkostnader för bibliotek och litteratur var enligt *Kulturens pengar 2000* (Statens kulturråd 2001:5) drygt 86 miljoner kronor. Härav upptogs landstingens driftkostnader för länsbiblioteksverksamheten till 47 miljoner kronor (på grund av utebliven uppgift borde kostnaden överslagsmässigt kunna upptas till cirka 50 miljoner kronor), taltidningsverksamhet i länsbibliotekens regi och övrigt taltidningsstöd utgjorde sammanlagt cirka 7 miljoner kronor och posten Övrigt 14 miljoner kronor (inom vilken det går att urskilja tre landstings särskilda bibliotekssatsningar).

Av kulturrådsrapporten som är gjord från delvis andra utgångspunkter än ovanstående statistik, framgår att det statliga bidraget till länsbiblioteksverksamheterna uppgår i genomsnitt till cirka 30 procent och landstingets till cirka 70 procent av respektive länsbiblioteks budget. År 2000 uppgick statens bidrag till 26 miljoner kronor och landstingens bidrag till 64,8 miljoner kronor. 1997 var motsvarande siffror 23,2 miljoner kronor resp. 55,2 miljoner kronor och 1992 24,7 resp. 50,4 miljoner kronor.

Den genomsnittliga andelen av den totala budgeten var för vissa kostnadsslag följande:

	1992	1997	1999
Media	16,3 %	16,4 %	14,3 %
Lokaler	6,5 %	5,0 %	5,2 %
Personal*	61,5 %	59,7 %	53,3 %

*Ej genomsnittsvärden

Slutsatser av Kulturrådets översyn är bl.a.

- att länsbiblioteken bör överväga en större bredd i rekryteringen av personal då behov av särskild kompetens är nödvändig,

- att under försöksperioder vissa uppgiftsförändringar bör prövas för lånecentralerna som är länsbibliotekens replikpunkter beträffande den kompletterande medieförsörjningen till folkbiblioteken,
- att länsbiblioteken i högre utsträckning bör använda sig av ny teknik för att nå så många som möjligt i samband med olika former av utbildning,
- att länsbiblioteken bör öka sina utvecklingsinsatser inom områdena chefsutbildning, folk- och skolbibliotek, biblioteksservice till äldre, sjukhusbiblioteken och samarbete med studieförbunden, samt
- att Kulturrådet och länsbiblioteken tillsammans bör finna former för tydligare och bättre samverkan (inklusive beträffande statistik över länsbibliotekens verksamhet).

Det sägs avslutningsvis också att nuvarande kriterier för fördelning av det statliga verksamhetsbidraget (knutet till de fasta komponenterna länets areal och andel av landets befolkning, antal kommuner inklusive kommuner med färre än 15 000 invånare samt storleken på värdkommunen) bör ersättas av en bedömning som utgår från länsbibliotekets verksamhetsplaner.

År 2001 gav Kulturrådet länsbiblioteken i uppdrag att samverka kring vissa utvecklingsområden. Denna verksamhet fortsätter under 2003 med inriktning på samverkan om förbättrad informationsförsörjning, nya söksystem och mer tillgänglig information. En sammanfattande ambition är att genom ökad samverkan mellan länsbiblioteken på ett effektivare sätt skapa förutsättningar för en framtidsinriktad verksamhet.

En skrivelse den 13 maj 2003 från föreningen Sveriges Länsbibliotekarier till Kulturdepartementet kan ses som en kommentar till översynen och den samverkan om utvecklingsfrågor som pågår. Men skrivelsen uppmärksammar också andra frågor.

Länsbibliotekarieföreningen ger exempel på ett antal regionala initiativ och samarbetsprojekt:

Bibliotekssamverkan i Norrland, BIN, drivs av de fem länsbiblioteken i Norrlandslänen och Umeå lånecentral. Genom pro-

jektet vill man finna nya former för förbättrad kunskapsförsörjning i Norrlandslänen genom en fördjupad samverkan mellan länsbibliotek, kommunbibliotek, lånecentral och högskolebibliotek. Det treåriga projektet stöds av Statens kulturråd och Finansdepartementet.

Sim, som står för ny struktur för medie- och informationsförsörjningen i södra Sverige är ett samarbetsprojekt mellan de sex läns-/regionbiblioteken i södra Sverige och lånecentralen i Malmö. Syftet med projektet, som stöds av Statens kulturråd, är att genom gemensamma utbildningar för läns- och kommunbibliotekens personal, genom införande av spets teknik på informationsområdet, genom gemensamma projekt och ny medie- och transportorganisation få till stånd "en effektivare medie- och informationsstruktur för 127 kommuner och 3,0 miljoner invånare".

KULDA är ett av länsbiblioteken, Skolverket och Statens kulturråd initierat projekt för folk- och skolbibliotek med främsta uppgift att för dessa biblioteks räkning sluta fördelaktiga licensavtal beträffande tillgång till databaser.

Länsbibliotekarieföreningen uppmärksammar också på det särskilda anslaget till Statens kulturråd om 3 miljoner kronor avsett för satsningar på vuxnas lärande (se nedan avsnitt 8.2.1 Särskilt anslag för att främja vuxenstuderandes tillgång till service vid folkbiblioteken).

Det framhålls i skrivelsen att kraven på både det lilla och det stora biblioteket som informations- och kunskapscentrum ökar. I anslutning härtill diskuteras allt oftare om det som kallas informationskompetens skall vara en baskompetens jämställd med de övriga baskunskaperna, dvs. att kunna läsa, räkna och skriva. Förmågan att söka, kritiskt utvärdera och använda information, egentligen oberoende av medium men ofta med Internetrelaterade källor i åtanke, jämföras med de traditionella baskunskaperna. I tillägg till rollen som förvaltare och spridare av kulturarvet och som folkbildningsinstitution får biblioteket en ny roll som studiestödjare i det flexibla och livslånga lärandet. Bibliotekspersonalen behöver fortbildas i informations- och

kommunikationsteknik (IKT) och pedagogik. Det behövs medel till elektroniska medier och nättjänster. Klyftan mellan resursstarka och resurssvaga bibliotek växer.

Avslutningsvis föreslår länsbibliotekarieförbundet att Kulturdepartementet tar initiativ till en delegation för utvecklandet av en nationell strategi för biblioteksområdet.

6 Högskolebiblioteken

6.1 Nuläget – 2001

Statistiken Forskningsbiblioteken 2001 har tagits fram av Statistiska centralbyrån för Kungl. biblioteket/BIBSAM, dvs. för nationalbibliotekets särskilda sekretariat för nationell planering, samordning och utveckling av landets forskningsbibliotek. Statistiken omfattar från och med uppgiftsåret 1999 endast statligt finansierade och allmänt tillgängliga forskningsbibliotek. Personalen skall uppgå till sammantaget tre helårsverken eller mer.

Statistiken omfattar 58 bibliotek, varav 38 högskolebibliotek (nationalbiblioteket, universitetsbiblioteken, fackhögskolebiblioteken och biblioteken vid mindre och medelstora högskolor) samt 20 specialbibliotek (från Stiftelsen Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek över bl.a. Patent- och registreringsverkets bibliotek och Riksdagsbiblioteket till Vitterhetsakademiens och Väg- och transportforskningsinstitutets bibliotek). De senare svarar för uppmätta verksamheter som överslagsmässigt omfattar drygt en tiondel av den omfattning som högskolebibliotekens motsvarande verksamheter beskriver. Sammanlagt omfattas 186 service-ställen, dvs. lokaler där biblioteksservice erbjuds.

Det framgår att de sammantagna driftkostnaderna för 2001 var drygt 1,367 miljarder kronor varav i genomsnitt 58 procent avsåg löner, 23 procent avsåg förvärv och 20 procent övriga kostnader.

Om lokalkostnader lades till i statistiken över driftkostnaderna skulle dessa sammantaget och överslagsmässigt år 2001

uppgå till cirka 2,3 miljarder kronor – varav lokalkostnader cirka 892 miljoner kronor. (Det påpekas i statistiken att det hos de stora universiteten finns bibliotekskostnader som inte redovisas som sådana, t.ex. för biblioteksservice som erbjuds i anslutning till institutioner, fakulteter och liknande.)

Antalet lån i förhållande till högskolornas antal förväntade användare (cirka 500 000 personer) är 14,1 lån/användare. Antalet fjärrlån från forskningsbiblioteken till andra bibliotek var 2001 cirka 590 000 utlån. 88 procent var lån till andra bibliotek i Sverige. 52 procent av fjärrlånen avsåg leverans av kopior. Forskningsbibliotekens inlån från andra bibliotek uppgick till 281 000, varav cirka 80 procent kom från andra bibliotek i Sverige.

Beståndet av böcker och seriella publikationer i tryckt form uppgick 2001 till 29,7 miljoner band. Andra materialtyper i samlingarna är manuskript, musiktryck och audiovisuella dokument. Elektroniska dokument redovisas i statistiken endast om de förekommer i fysisk form, t.ex. i form av CD-ROM-skiva.

Elektroniska tidskrifter utgör numera mer än hälften av tidskriftsbeståndet och prenumerationsavtalen avseende dessa avsåg 2001 drygt 145 000 tidskrifter. Summeringen avser varje högskola varför samma titel räknats flera gånger. Licensavtalen avseende dessa tidskrifter tecknas dock centralt i form av s.k. konsortieavtal vilket medför att enskild högskola/institution får tillgång till fler elektroniska tidskrifter än om den enskilda institutionen hade träffat enskilt licensavtal. Antalet tryckta tidskriftstitlar (inklusive årsböcker) var cirka 116 300 och tillväxttakten beträffande dessa avtar.

Biblioteksbesökarna hade tillgång till sammanlagt 2 660 persondatorer. De flesta datorer som var tillgängliga för besökare var uppkopplade till Internet. Per varje publik dator gick det 198 förväntade användare. Tillgången till datorer ökade något jämfört med föregående år.

61 500 biblioteksbesök gjordes per dag i de 58 forskningsbiblioteken som i genomsnitt har öppet 267 av årets dagar. Antalet besök på årsbasis uppgår försiktigt beräknat till över 16 miljoner

och besökarna hade sammanlagt tillgång till cirka 12 800 läsplatser.

Personalen vid forskningsbiblioteken utförde under 2001 sammanlagt 2 223 hela årsverken (9 procent fler än föregående år). 64 procent av dessa årsverken utfördes av bibliotekarier och dokumentalister.

6.2 Perioden 1993/94–2000

De s.k. treårsrapporter om svenska forskningsbibliotek som Kungl. biblioteket genom BIBSAM avger avser hittills perioden 1993/94–2000. Sammansättningen av den undersökta och rapporterade populationen av bibliotek har visserligen ändrats men BIBSAM:s rapporter ger ändå en god bild av forskningsbibliotekens utveckling under perioden (exklusive de 20 övriga forskningsbiblioteken/icke akademiska biblioteken):

	1993/94	2000	Förändring
Antal studenter	185 000	255 000	+ 38 %
Antalet förväntade användare (studenter, forskare, personal, förväntad del av allmänheten)	289 000	476 000	+ 65 %
Antalet besök/dag	33 000	66 000	+ 100 %
Antalet sittplatser på bibl.	9 600	18 500	+ 93 %
Bibliotekens öppettider/vecka (medelvärde), timmar	58,8	61,4	+ 4,4 %
Bibliotekens kostnader (drift)*	584 milj kr	983 milj kr	+ 68 %
Bibliotekens förvärvskostn.	142 milj kr	242 milj kr	+ 70 %
Beståndsutvecklingen**			
– böcker/seriella publikationer	20,122 milj	22,463 milj	+ 12 %
– nyförvärv	0,348 milj	0,432 milj	+ 24 %
Personal (årsverken)***	1 253	1 622	+ 30 %
Antalet lokala lån****	2,633 milj	6,066 milj	+ 130 %
Antalet fjärrutlån*****	466 000	583 000	+ 25 %

* *Kostnadsutvecklingen är snabbast vid de mindre och medelstora högskolornas bibliotek; bland de stora universiteten finns kostnader för biblioteksservice som inte redovisas som sådan (t.ex. vid institutioner och liknande); lokal- och byggkostnader är inte inkluderade.*

** *Under perioden 1998–2000 ökade antalet elektroniska tidskrifter med 176 procent. År 2000 hade universitet och högskolor tillgång till 4 480 elektroniska tidskrifter. Enligt rapporten innebar detta en ofantligt breddad tillgång till tidskrifter jämfört med tidigare. Från och med 2001 kan den tryckta versionen av tidskriften sägas upp i samband med att biblioteken ingår avtal om elektroniska tidskrifter.*

*** *Ökningen är störst vid de mindre och medelstora högskolorna.*

**** *Det anses att uppemot 40 procent av användningen av böcker sker på plats i biblioteket och registreras inte. Användandet av tidskrifter i elektronisk form redovisas inte i bibliotekens lånestatistik. Av lånen år 2000 gjordes 3,717 miljoner vid universiteten, 1,520 miljoner vid de mindre och medelstora högskolorna och 0,829 miljoner vid fackhögskolorna.*

***** *Under perioden 1993/94–1997 sker en ökning. Under perioden 1998–2000 sker en minskning. Minskningen beror på ökad användning av elektroniska tidskrifter via träffade licensavtal. KB tilldelas särskild statlig resurs (om cirka 10 miljoner kronor/år) för att kompensera de bibliotek som har kostnader för utlåningsöverskott).*

Nya biblioteksbyggnader

Nya biblioteksbyggnader tillkom under perioden 1993/94–1997 i Jönköping och Örebro. Helt nya biblioteksorganisationer tillkom genom Södertörns högskolas bibliotek och Malmö högskolebibliotek. Ett nytt pedagogisk-psykologiskt bibliotek byggdes i Lund. Under perioden 1998–2000 tillkom nya biblioteksbyggnader bl.a. i Halmstad och på Gotland. Karolinska institutet, Malmö högskola, Kungl. Tekniska högskolan i Stockholm, Mitthögskolan och Karlstads universitet var vid periodens utgång i olika faser av planering och uppförande av nya biblioteksbyggnader. Bland annat Uppsala och Lunds universitetsbibliotek fick ny organisation.

IT-utveckling

Under perioden som överblickas har utvecklingsarbetet varit främst inriktat på

- övergång till elektroniska tidskrifter
- indexering och katalogisering av svenska webbresurser
- utbyggnad och förnyelse av det nationella biblioteksdatasystemet LIBRIS (inklusive tillgängliggörande för allmänheten)
- byte av gamla biblioteksdatasystem (Nya system gör bl.a. bibliotekets samlingar tillgängliga för låntagarna dygnet runt. Litteratursökningar, beställningar och låneärenden kan skötas på distans av låntagaren själv.)

Under den senare delen av den period som överblickas har tillkommit utvecklingsarbete beträffande

- e-boken,
- gemensamma gränssnitt till elektroniska resurser,
- virtuella referenstjänster.

I treårsrapporten avseende perioden 1998–2000 påpekas avslutningsvis att universitets- och högskolebiblioteken med hjälp av den moderna bibliotekstekniken erbjöd många tjänster dygnet runt. Digitala kataloger och samlingar är tillgängliga dygnet runt.

”Det så kallade 24x7-biblioteket, biblioteket som har öppet 24 timmar 7 dagar i veckan började på allvar göra sitt intåg.”

.....

I en nyligen av Kungl. biblioteket/BIBSAM publicerad rapport om de svenska forskningsbiblioteken avseende perioden 1997–2001 sägs sammanfattningsvis att det främst är området för informations- och kommunikationsteknik som präglar utvecklingen. Övergången till elektroniskt lagrad och förmedlad information har påverkat biblioteksverksamheten på flera olika sätt. För att möta behoven från den växande målgruppen krävs förbättrad tillgänglighet och effektivare informationsförsörjning. Internettjänster och studieplatser i bibliotekslokaler framhålls som två vägar att möta behoven. Bibliotekslokalerna framhålls som viktiga samlings- och studieplatser för studenterna. Öppetider, tillgången till sittplatser och persondatorer har under perioden i stort sett hållit jämna steg med utvecklingen även om skillnaderna mellan lärosätena är stor. Bibliotekens ekonomiska utveckling har under perioden i stort följt moderorganisationernas.

Samtidigt som de lokala utlånen ökat markant har antalet fjärrlån minskat. Minskningen av antalet fjärrlån tillskrivs bl.a. övergången till licensierade elektroniska tidskrifter. Fjärrlånen är lån mellan bibliotek för en användares räkning. De är ett ömsesidigt åtagande som bygger på att alla tar sitt ansvar. Lånevägarna är ”fria”, detta till skillnad från folkbiblioteksområdet där i princip en hierarkisk lånekedja råder.

6.3 Sammanfattning

Det redovisade materialet ger ett entydigt besked om att det sker en snabb och positiv utveckling av högskolebiblioteken. De med utbyggnaden och decentraliseringen av högskolan växande behoven av biblioteksrelaterade verksamheter har i långa stycken kunnat mötas med omfattande resurstillskott och utvecklingsin-

satser bl.a. beträffande det nationella biblioteksdatasystemet LIBRIS och genom en omfattande övergång till licensavtal avseende tillgång till tidskrifter i elektronisk form.

Driftkostnaderna (exklusive lokal- och byggkostnader) har under perioden 1993/94–2000 ökat med närmare 70 procent. Antalet arbetade årsverken har ökat med 30 procent. Antalet besök per dag har ökat med 100 procent. Ökningen av användningen av högskolebiblioteken fortsätter. Kostnadsutvecklingen är snabbast för de mindre och medelstora högskolornas bibliotek.

Högskolebiblioteken tillhör forskningens infrastruktur som det heter i proposition 2000/01:3 om forskningspolitikens inriktning under åren 2001–2003.

7 Användningen av biblioteken

På frågan ”På vilket sätt skaffar du de flesta böcker som du läser på fritiden?” var det vanligaste svaret (34 procent av de svarande) att de lånar på bibliotek (Statens kulturråd, Kulturbarometern 2000, 2001:1). Såväl män som kvinnor lånar litteratur på biblioteket för fritid, studier och arbete – i nämnd ordning (Höglund, L och Johansson, M *Vad gör folk på biblioteket?* SOM-rapport nr 26).

Bland dem som enligt NORDICOM:s mediebarometer år 2002 läst någon bok under den senaste veckan hade 22 procent lånat den på bibliotek. För frekventa boklånare har bibliotekens roll i just det avseendet försvagats något efter 1999. Bland de frekventa boklånarna lånar barn och ungdomar (9–24 år) böcker på bibliotek i överslagsvis dubbelt så hög utsträckning som åldersgrupperna 25–64 år. 65-åringar och äldre lånar böcker på bibliotek oftare än de i ”aktiv” ålder. Fördelningen på låg-, mellan- och högutbildade bland de frekventa bibliotekslånarna är 25, 19 respektive 17 procent, dvs. en viss övervikt för gruppen lågutbildade.

Bibliotekens klassiska roll som främjare av litteraturen och läsandet, genom att i ett vitt förgrenat nät av bibliotek för hemlån tillhandahålla ett brett utbud nya och äldre böcker inom olika genrer har successivt utvecklats och kompletteras som framgår nedan i allt högre utsträckning av ytterligare ett antal roller.

7.1 Biblioteksbesöken ökar kraftigt under 1990-talet

Av Statens kulturråds rapport *Den kulturella välfärden*, 2002, framgår att biblioteksbesöken ökade kraftigt under 1990-talet. 1980-talet uppvisar inte någon motsvarighet till denna ökning. Vid slutet av 1990-talet besökte närmare 60 procent av befolkningen i åldern 16–84 år någon gång under året ett bibliotek. Vid decenniets början var besökssiffran nästan 10 procentenheter lägre – ökningen under decenniet var således mellan 15 och 20 procent. Litet drygt 30 procent av befolkningen besökte ett bibliotek minst 5 gånger per år vid decenniets slut. Också för de mer frekventa biblioteksbesökarna var ökningen under decenniet mellan 15 och 20 procent.

SOM-institutets undersökning år 2000 gav resultatet att närmare 70 procent – i åldern 15–85 år – hade besökt bibliotek under det senaste året. Andelen av befolkningen som enligt undersökningen använder specifikt universitets- och högskolebibliotek är 17 procent (Höglund, L och Johansson, M *Vad gör folk på biblioteket?*).

Ökningen under 1990-talet av andelen biblioteksbesökare har bäring på ett stort antal redovisade grupper (ensamstående med barn, sammanboende med barn, infödda svenskar, utländska medborgare, förgymnasial utbildning, gymnasial utbildning, eftergymnasial utbildning, ej facklärd arbetare m.fl.) och samtliga regioner (från storstäder till glesbygd). Man kan notera en kraftig ökning för grupperna ej facklärd arbetare respektive förgymnasial utbildning samt att gruppen utländska medborgare besökt biblioteken i större utsträckning än gruppen infödda svenskar.

De flitigaste biblioteksbesökarna vid såväl 1990-talets början som vid dess slut var gruppen 16–19-åringar. Men det var gruppen 20–29-åringar – de näst flitigaste biblioteksbesökarna – som ökade sina biblioteksbesök mest. De frekventa biblioteksbesökarna (fler än 5 besök under året) i gruppen 20–29 år ökade sina besök med över 50 procent under decenniet och det både bland män och kvinnor. Kulturrådets Kulturbarometern 2000

visar att 46 procent av studerande över 16 år besökt biblioteket den senaste veckan och 91 procent hade besökt biblioteket det senaste året.

7.1.1 Biblioteksbesöken i ett EU-perspektiv

EU-kommissionens gallupinstitut Eurobarometer genomförde hösten 2001 för första gången en kartläggning av kultur- och medievanorna i Europa. Undersökningsresultaten redovisas i Statens kulturråds Kulturstatistik 2002.

Den biblioteksbesökande andelen av befolkningen var klart störst i de tre nordiska medlemsländerna. Finland leder – 68 procent av befolkningen hade besökt ett bibliotek de senaste tolv månaderna – Sverige var tvåa med 64 procent och Danmark trea med 61 procent. De tre nordiska länderna har en mer än 20 procent högre besöksfrekvens på sina bibliotek än därefter kommande europeiska länder nämligen Storbritannien med 49 procent och Holland med 44 procent av befolkningen som har besökt ett bibliotek de senaste tolv månaderna. Sedan blir det ytterligare ett hopp ner till Irland 28 procent och Tyskland 26 procent.

I Finland hade 41 procent av de intervjuade besökt ett bibliotek mer än sju gånger de senaste tolv månaderna, i Danmark 31 procent och i Sverige 29 procent.

7.2 Vad används biblioteket till?

Lars Höglunds och Margareta Johanssons genomgång med rubriken *Vad gör folk på biblioteket?* har tyngdpunkt på kommunbiblioteken.

De fem vanligaste biblioteksaktiviteterna i *åldersgruppen 15–29 år* är

- fråga bibliotekspersonalen om hjälp att hitta information,
- användning av dator för att söka i bibliotekskatalogen,
- låna facklitteratur,

- låna skönlitteratur,
- läsa tidningar och tidskrifter
- (därefter kommer använda dator för att söka information på Internet – denna aktivitet används dubbelt så mycket av denna åldersgrupp som av någon övrig åldersgrupp –, använda referenslitteratur och använda studieplatser).

De fem vanligaste biblioteksaktiviteterna i *åldersgruppen 30–49 år* är

- fråga bibliotekspersonalen om hjälp att hitta information,
- låna facklitteratur,
- låna skönlitteratur,
- låna barnböcker,
- läsa tidningar och tidskrifter/användning av dator för att söka i bibliotekskatalogen,
- (därefter kommer läsa böcker, använda referenslitteratur och gå på kulturarrangemang)

De fem vanligaste biblioteksaktiviteterna i *åldersgruppen 50–64 år* är

- låna facklitteratur,
- låna skönlitteratur/fråga bibliotekspersonalen om hjälp att hitta information,
- läsa tidningar och tidskrifter,
- gå på kulturarrangemang,
- läsa böcker
- (därefter kommer använda referenslitteratur, låna barnböcker, använda dator för att söka information på Internet)

De fem vanligaste biblioteksaktiviteterna i *åldersgruppen 65–85 år* är

- låna skönlitteratur,
- fråga bibliotekspersonalen om hjälp att hitta information,
- läsa böcker,
- läsa tidningar och tidskrifter,
- låna facklitteratur/gå på kulturarrangemang,
- (därefter följer använda referenslitteratur, låna barnböcker, använda dator för att söka i bibliotekskatalogen)

De vanligaste aktiviteterna i invandrargruppen är att fråga om hjälp, att läsa tidningar och tidskrifter, att läsa böcker och att låna fack- och skönlitteratur.

Genomgående får bibliotekspersonalens insatser (i form av bemötande, kompetens och hjälp med att söka och finna information) en positivare bedömning än bedömningen av de medier och andra resurser som erbjuds.

När biblioteksanvändarna inte grupperas efter ålder utan i stället efter om de är studerande eller ej, framkommer att gruppen studerande i väsentligt högre grad använder bibliotekstjänster som studieplatser, för Internetsökning, sökning i bibliotekskatalogen, lån av facklitteratur, för att fråga om hjälp och för läsning av referenslitteratur. (Man skall här samtidigt observera att antalet svarande i gruppen studerande biblioteksanvändare är flera gånger färre än antalet svarande i gruppen ej studerande biblioteksanvändare.)

När biblioteken bedöms som en av ett flertal serviceformer i kommunen framkommer det s.k. balansmättet 62 (andelen nöjda minus andelen missnöjda). Motsvarande värden för annan kommunal service inom kultur- och fritidsområdet och andra sektorer ligger vanligen mellan 20 och 40. Inom ramen för en med stigande ålder allt större tillfredsställelse med den lokala biblioteksservicen kan noteras en särskilt hög tillfredsställelse med den kommunala biblioteksservicen i åldersgruppen 30–39 år (då det också är en stor omfattning på lånen av barnböcker). Som svar på frågan om hur viktiga biblioteken bedöms vara för att ett modernt samhälle ska fungera svarar nio av tio att de är åtminstone ganska viktiga. (Det vanligaste svaret är att de bedöms som mycket viktiga.)

7.3 Sammanfattning

Per sekelskiftet kan bl.a. följande sägas beträffande biblioteksaktiviteterna (med tyngdpunkt på de kommunala biblioteken):

- Biblioteken är i en klass för sig som den service som får bra betyg av flest medborgare (vid en jämförelse med t.ex. vård, skola, omsorg).
- Biblioteksbesöken ökar under 1990-talet med över 15 procent såväl generellt som bland de biblioteksbesökare som använder biblioteket mer frekvent. Mellan 60 och 70 procent av befolkningen är biblioteksbesökare.
- Olika former av informationssökning har sin högsta frekvens bland de mest frekventa biblioteksbesökarna dvs. de i åldersgruppen 15–29 år.
- Aktiviteten att låna skönlitteratur är hög och stabil över åldersgrupperna.
- Aktiviteterna att låna facklitteratur och att läsa tidningar och tidskrifter är också stabila över åldersgrupperna.
- Aktiviteten att låna andra media som t.ex. CD-skivor minskar med stigande ålder.
- Aktiviteten att gå på kulturarrangemang på biblioteket ökar med stigande ålder.
- Studerande utnyttjar nästan samtliga biblioteksaktiviteter eller -tjänster i högre grad än övriga biblioteksanvändare gör.
- Det är rimligt att anta att utnyttjandet av biblioteket för studieändamål i såväl ungdomsskola som vuxenutbildning spelar en viktig roll för den kraftiga ökningen av biblioteksbesöken som ägt rum samt att flertalet i denna växande skara använder folkbibliotekens resurser (jfr avsnitt 7.3.1 Vuxna studerandes biblioteksanvändning).

7.3.1 Vuxna studerandes biblioteksanvändning

I SOM-rapporten nr 30 (avseende år 2001) gör Karen Nowé, Cecilia Berglund och Lars Höglund en genomgång rubricerad *De studerande och biblioteken*. I den undersöks framförallt hur vuxna studerande på olika nivåer inom den formella utbildningen använder högskole- och folkbiblioteken. Uppsatsens tema har som bakgrund ökade utbildningsåtgärder, förändrad pedagogik med ökade inslag av självständig problemlösning med krav på infor-

mationssökning och att studerandegruppen numera innehåller fler kategorier än tidigare (med upprepade satsningar på vuxenutbildning, t.ex. Komvux och Kunskapslyftet, allt fler högskolestuderande och utökad distansutbildning).

Vuxna studerande inom t.ex. Komvux och Kunskapslyftet har typiskt sett inte samma tillgång till särskilda bibliotek som elever inom grundskola och gymnasium och högskolestuderande. 70 procent av de högskolestuderande använder ett högskolebibliotek minst någon gång i månaden. Endast 15 procent av de vuxna studerandena på högst gymnasienivå använder högskolebibliotek lika ofta. Cirka 45 procent av dessa studerande är i stället frekventa låntagare på folkbiblioteket för sina studier. Lånar för studier på folkbibliotek gör också mellan 40 och 50 procent av de högskolestuderande och unga gymnasiestuderande som är frekventa biblioteksanvändare.

Högskolestuderande använder högskolebibliotek som sitt studiebibliotek (och kompletteringsanvänder folkbiblioteket i samma syfte) i högre utsträckning än vuxna studerande på lägre nivå som har folkbiblioteket som sitt huvudsakliga studiebibliotek. En effekt av att de vuxenstuderande i hög grad använder folkbiblioteket för sina studier är att de också använder folkbibliotekets ”kulturella” tjänster i stor utsträckning.

Vid en mätning av studieaktivitetens och utbildningsbakgrunds inverkan på biblioteksbesöken (oavsett bibliotekstyp) framkommer bl.a. att hela 40 procent av studerande med hög utbildningsbakgrund besöker biblioteket minst en gång i veckan. Endast 6 procent av gruppen ej studerande med medelhög eller låg utbildningsbakgrund besöker biblioteket minst en gång i veckan. (Det bör dock noteras att om man förvandlar dessa andelar biblioteksbesökare till antal fysiska biblioteksbesökare framkommer att biblioteksbesökarna som inte studerar och har låg eller medelhög utbildning, är dubbelt så många till antalet som de studerande högutbildade biblioteksbesökarna).

Samtidigt kan konstateras att andelen frekventa biblioteksbesökare i gruppen studerande med låg eller medelhög utbildnings-

bakgrund är drygt fyra gånger större än andelen frekventa biblioteksbesökare i denna grupp som inte studerar.

Studier innebär enligt uppsatsens författare ett mycket kraftigt incitament till biblioteksbesök och studier är ett större incitament än utbildningsbakgrund. (Å andra sidan får som en kommentar samtidigt konstateras att de frekventa biblioteksbesökarna med låg eller medelhög utbildningsbakgrund och som inte studerar, antalsmässigt är många personer – även om de utgör en liten andel av den stora gruppen icke studerande inom befolkningen.)

Studier har också den inverkan att skillnaderna i biblioteksbesök mellan grupper med olika utbildningsbakgrund tenderar att utjämnas något. Mätningresultaten visar också att studerande både i gruppen högutbildade och i gruppen med låg och medelhög utbildning utför så gott som alla biblioteksaktiviteter signifikant oftare än icke-studerande med samma utbildningsbakgrund.

De studerande använder sig mer av de möjligheter till såväl upplevelser som information som biblioteken erbjuder (och detta gäller inte minst gruppen med låg utbildningsbakgrund).

Högskolestudenternas användning av facklitteratur, referenslitteratur, studieplatser och katalogsökning, dvs. typiska ”studieaktiviteter”, är mer än dubbelt så hög som för studerande med lägre pågående utbildning. Högskoleutbildade icke-studerande utför alla biblioteksaktiviteter signifikant oftare än icke-studerande med lägre utbildning.

Utbildningsbakgrunden har enligt uppsatsens författare utslagsgivande betydelse för benägenheten bland de icke-studerande att ägna sig åt olika biblioteksaktiviteter.

7.3.2 Vuxnas lärande – några aktuella initiativ

Begrepp som livslångt lärande och livsvitt lärande är visserligen mångtydiga och möjliga att använda för olika syften men de speglar det realistiska antagandet att återkommande och nytt lärande i olika former, som tar utgångspunkt i den enskildes be-

hov och förutsättningar, framgent kommer att vara följeslagare till medborgarna i ett samhälle som det svenska. Sverige och andra liknande länder, som delvis lämnar det som kallas industrisamhället för att gå in i en epok som karakteriseras av tjänsteproduktion av olika slag, anses för sin fortsatta välståndsutveckling vara mer eller mindre hänvisade till att fokusera på kunskapsdrivna yrkesverksamheter. För det behövs en fortsatt kunnig och välinformerad befolkning. Behovet av att använda det allmänna biblioteksväsendets resurser kommer att öka.

Med propositionen *Vuxnas lärande och utvecklingen av vuxenutbildningen* (prop. 2000/01:72) antog riksdagen dels mål för vuxnas lärande, dels en strategi för hur vuxnas lärande – vid sidan av högskoleutbildningen – skall förverkligas i ett samhälle som präglas av livslångt lärande. I propositionen som tar sin utgångspunkt i en analys av begreppet livslångt lärande, betonas vikten av att det förnyelse- och utvecklingsarbete som bedrivits under kunskapslyftet tas tillvara, vidareutvecklas och integreras i verksamheten. Det framhålls att vuxnas behov av och förutsättningar för lärande successivt har förändrats under senare år. Lärandet kan inte avgränsas till ungdomsåren och avgränsade perioder under yrkeslivet därefter. Inom arbetslivet och samhällslivet i övrigt är kraven på flexibilitet och förändring stora. Lärandet blir i allt högre grad en daglig och ständig följeslagare.

Skolhuvudmännens ansvar betonas liksom att kommunerna utvecklar sin roll som samordnare av såväl infrastruktur för som tillhandahållande av utbildningsmöjligheter. Under 2002 kunde kommunerna ansöka om ett särskilt statsbidrag för utvecklingen av en infrastruktur för vuxnas lärande. Insatserna kunde avse en ökad samverkan mellan lokala och regionala myndigheter, organisationer, företag och andra aktörer inom vuxenutbildningen. De kunde också avse investeringar i teknik, läromedel och miljöer, t.ex. folkbibliotek, lärcentra och liknande, som befrämjar ett flexibelt och livslångt lärande. Myndighetens för skolutveckling utvärdering av användningen av statsbidraget om sammantaget 350 miljoner kronor är ännu inte slutförd. Det står dock klart att biblioteken i många kommuner är med i ett gemensamt arbete i

allt från gemensamma diskussioner till samverkan beträffande de fysiska lokaliteterna och pedagogiskt stöd beträffande informationssökning och liknande.

Bland förslagen i propositionen märks också ett nytt riktat statsbidrag till kommunernas utbildning för vuxna och till folkhögskolan under perioden 2003–2005 innebärande att staten åtar sig finansieringen av cirka 47 000 årsstudieplatser i kommunerna och 7 000 platser inom folkhögskolan.

Myndigheten Nationellt centrum för flexibelt lärande (CFL) har nyligen fått i uppdrag att under 2003 fördela 20 miljoner kronor till lokala lärcentra och att göra detta i samarbete med Näringsdepartementet, Glesbygdsverket och Myndigheten för skolutveckling. CFL:s uppgift är att stödja användningen av distansmetoder i folkbildning och vuxenutbildning samt komplettera den kommunala vuxenutbildningen genom att erbjuda sådan utbildning i form av distansutbildning.

I propositionen 2001/02:4 *En politik för tillväxt och livskraft i hela landet*, slås politikområdena regionalpolitik och regional näringspolitik samman och bildar politikområdet regional utvecklingspolitik med regionala tillväxtprogram som grundval, baserade på existerande tillväxtavtal. Insatser inom kulturområdet bidrar till regional och lokal attraktivitet och identitet. Vuxnas lärande skall främjas genom utvecklingsbidrag till kommuner – jfr det ovan nämnda bidraget till lärcentra –, medel avsätts för att stimulera samarbete mellan universitet och högskolor och kommuner i samverkan, insatser skall göras för att utveckla nya högskoleutbildningar.

Med propositionen 2001/02:15 *Den öppna högskolan*, vidtas åtgärder för en breddad rekrytering till högskolan. Det betonas bl.a. att universitet och högskolor bör fortsätta att utveckla sin roll i det livslånga lärandet, ett begrepp som från mitten av 1990-talet fått starkt genomslag i den internationella utbildningspolitiska och arbetsmarknadspolitiska debatten. EU-kommissionen memorandum 2001 om livslångt lärande (*Att förverkliga det europeiska området för livslångt lärande*) har två likvärdiga målsättningar, att främja ett aktivt medborgarskap och att främja an-

ställbarhet. Det livslånga lärandet fokuserar således både på individens egna utbildnings- och bildningsönskemål och på arbetslivets behov av kompetensutveckling. Det skall tillgodose såväl demokratisträvanden och social integration som ekonomisk utveckling och tillväxt. Högskolan skall utveckla sina metoder för bedömning av s.k. reell kompetens i förhållande till högre utbildning. Från och med mars 2002 verkar myndigheten Nätuniversitetet – med utgångspunkt i Härnösand – för att öka tillgängligheten och omfattningen av IT-stödd distansutbildning inom högre utbildning.

Genom en av Glesbygdverket utförd kartläggning har bl.a. framkommit att lärcentra och studiecentra etableras och utvecklas i ett stort antal kommuner. Verksamheten motverkar social snedrekrytering och gör utbildningsmöjligheter mer tillgängliga för människor i hela landet, säger Glesbygdverket.

Via lärcentra kan regioner och lokala arbetsmarknader kanalisera de utbildningar på alla nivåer som det lokala näringslivet och arbetsmarknaden i övrigt behöver. Lärcentra, som inte är tänkta att fungera enligt en enda modell, finansieras för närvarande huvudsakligen genom kommunala satsningar och tidsbegränsade projektstöd. De är en miljö för lärande, en mötesplats som skall ge den studerande hjälp inför och under utbildningen t.ex. genom handledning, tillgång till datorer och bibliotek.

Lärcentra, decentraliserad högskoleutbildning, IT-stödd distansutbildning, ökad flexibilitet i tid och rum och gentemot olika målgrupper konkretiserar det livslånga lärandet, konstaterar Glesbygdverket.

7.3.3 Nya folkbiblioteksanvändare – nya behov

Allt talar för att relevans måste ges åt de data och övriga informationer som ger uttryck för att ökningen av användningen av folkbiblioteken som skett under 1990-talet till väsentlig del är relaterad till olika utbildningssatsningar med tyngdpunkt på vuxnas lärande. Mycket talar också för att sådana satsningar kommer att fortsätta, vissa kommer att institutionaliseras (när

de inte redan är det), andra kommer att vara tidsbegränsade. Den innehållsmässiga profilen kommer att variera och avse såväl komplettering av mer grundläggande kunskaper och färdigheter som inhämtande av specialiserade yrkeskunskaper och forskning. Formerna kommer att utvecklas och variera. Internetrelaterad undervisning prövas i ökad utsträckning och i olika sammanhang bl.a. för att möjliggöra decentraliserad, flexibel och individrelaterad utbildning.

Vuxna studerande på högst gymnasienivå har inte särskilda bibliotek att tillgå på det sätt som – i princip – eleverna i grund- och gymnasieskolan har och som de högskolestuderande är jämförelsevis väl försedda med. De använder i hög utsträckning folkbiblioteket i och för sina studier. De har därmed också kommit att i stor utsträckning använda folkbibliotekets övriga till allmänheten riktade tjänster. Traditionella högskolestuderande använder folkbibliotekens tjänster. De högskolestuderande inom IT-stödd distansutbildning som befinner sig på orter som inte har högskolebibliotek, kommer att vända sig till ortens folkbibliotek. Också studerande via lärcentra får bedömas ha störst möjlighet att få adekvat biblioteksservice genom ortens folkbibliotek.

8 Statens kulturråd

Statens kulturråd har i uppdrag att följa och stödja utvecklingen på folkbiblioteksområdet. I Kulturrådets *Årsredovisning 2002* beskrivs den nuvarande inriktningen på rådets verksamhet på biblioteksområdet. I en årligen av Kulturrådet publicerad omvärldsanalys (*Om världen 2000, Om världen 2001, Om världen 2002*) återfinns bl.a. en problemorienterad diskussion om utvecklingen på folkbiblioteksområdet.

8.1 Statliga bidrag till folk-, skol- och länsbiblioteken

Kulturrådet disponerar över ett antal bidrag till folk-, skol- och länsbiblioteken. En utgångspunkt för fördelningen skall vara att huvudmännens motprestationer skall ligga kvar på minst 2002 års nivå för att statligt bidrag av nuvarande omfattning skall erhållas (beloppen nedan avser 2003).

8.1.1 Kommunala biblioteksverksamheter

1) Lånecentraler och depåbibliotek – 11,9 miljoner kronor. Med lånecentral avses sådant folkbibliotek som regeringen har godkänt som lånecentral. Depåbiblioteket i Umeå är folkbibliotekens gemensamma depå av äldre litteratur. Med kommun jämställs kommunalförbund. Statsbidrag till lånecentral och depåbibliotek lämnas med belopp som regeringen bestämmer.

2) Utveckling av folkbiblioteksverksamheten – 3 miljoner kronor som utvecklingsbidrag samt 6,8 miljoner kronor att användas till läsfrämjande insatser i första hand bland barn och ungdom genom t.ex. bibliotek.

3) Folk- och skolbiblioteks inköp av litteratur – 29 miljoner kronor. Medlen skall användas för inköp av främst barn- och ungdomslitteratur men också för inköp av vuxenlitteratur som främjar barns och ungdomars intresse för läsning. Statsbidrag kan beviljas efter ansökan som skall innehålla en skriftlig redogörelse för hur barns och ungdomars läsintresse skall stimuleras. Redogörelsen skall avse det år bidraget är avsett för men kan även avse de två följande åren. En förutsättning för bidrag är att kommunen för bidragsåret avsatt egna medel för bokinköp till folk- och skolbibliotek för ett belopp som uppgår till lägst summan av föregående års bokanslag och att den del av anslaget som avser barn- och ungdomslitteratur inte minskar. Kulturrådet får besluta att utbetalt bidrag helt eller delvis skall återbetalas om föreskrifterna för bidraget inte följts.

4) Kommunala biblioteks prenumerationer på kulturtidskrifter – 0,5 miljoner kronor. Efter ansökan kan kommun beviljas statsbidrag för kommunala biblioteks prenumeration på kulturtidskrift som får stöd enligt förordningen om statligt stöd till kulturtidskrifter. Bidraget får avse högst fem prenumerationer under längst tre år. Det får även användas för utvecklingsinsatser med inriktning på kulturtidskrifter.

5) Insatser för att främja vuxenstuderandes tillgång till biblioteksservice vid folkbiblioteken – 3,065 miljoner kronor.

Slutligen utgår fr.o.m. 1999 ett stöd om cirka 10 miljoner kronor avseende kostnader för distribution till kommunbiblioteken av cirka 800 titlar inom allmänlitteraturen för vilka de utgivande förlagen erhållit det huvudsakligen i efterhand utgående statliga produktionsstödet som hanteras av Kulturrådet.

Ändamålet med statsbidragen skall vara

- att verka standardutjämnande,
- att stimulera experiment med och utveckling av nya former av folkbiblioteksverksamhet (betr. läsfrämjande, informa-

tionsteknik, etablering av arbetsplatsbibliotek; projektbidrag beviljas i första hand kommun som upprättat plan för utvecklingsarbetet) och

- att bidra till att tillgången på litteratur på folk- och skolbiblioteken förbättras till främjande av intresset för läsning och litteratur.

8.1.2 Länsbiblioteken

Statsbidraget till länsbibliotek om 25,264 miljoner kronor syftar till att ge varje medborgare en god tillgång till böcker och information genom att länsbiblioteken bistår folkbiblioteken med kompletterande medieförsörjning, rådgivning, information, fortbildning samt specialtjänster. Utvecklingsbidrag till länsbibliotek skall ges för arbete med att utveckla den regionala biblioteksverksamheten. Ansökan skall innehålla en verksamhetsplan samt yttrande från den huvudman som avser ge bidrag till verksamheten.

8.2 Sammanfattning

Statsbidragen till kommun- och länsbiblioteksverksamheter är öronmärkta för att tillgodose bestämda ändamål av nationellt intresse som t.ex. att bidra till standardutjämning och utvecklingsinsatser och att befordra intresset för läsning och litteratur.

Planmässighet i användningen av bidragsmedel är en förutsättning. Prövningen av bidragsansökningar, beslut om bidrag och uppföljning av bidragsgivning omhänderhas i samtliga fall av Kulturrådet. Rådet har bl.a. därigenom en god kännedom om från tid till annan föreliggande behov.

En ytterligare bakgrund till inriktningen på bidrag till bibliotekens bokbestånd och litteraturen och läsandet får anses vara att bibliotekens nyförvärv av böcker trendmässigt är mindre sedan det slutande 1980-talet samtidigt som antalet utgivna titlar inom allmänlitteraturen inte minskar och att barnens läsande trend-

mässigt minskar. Den utformning statens riktade bidragserbjudanden fått kan också ses som avvägd mot det kommunala självstyret.

8.2.1 Särskilt anslag för att främja vuxenstuderaendes tillgång till service vid folkbiblioteken

Från och med 2002 har Kulturrådet som framgått ovan, ett särskilt anslag om 3 miljoner kronor för uppdraget att främja vuxenstuderaendes tillgång till service vid folkbiblioteken.

Kulturrådet har inrättat en bibliotekskonsulenttjänst som bl.a. stöder projekten och annat pågående utvecklingsarbete i kommuner och regioner och har bl.a. tagit initiativ till nätverks-samarbete med myndigheter och organisationer som är involverade i utvecklingen av decentraliserad utbildning på olika nivåer riktad till vuxna. Kulturrådet har nyligen etablerat en särskild hemsida på Internet med inriktning på information om bibliotek och stöd till vuxnas lärande – *www.vuxbib.nu*. Enligt budgetunderlaget för 2004–2006 ser Kulturrådet engagemanget i det livslånga lärandet som en ny folkbildarroll för biblioteken som också omfattar pedagogisk, handledande verksamhet. För bibliotekarierna behövs kompetensutvecklande insatser. Vidare behöver bibliotekens webbresurser lokalt och regionalt utvecklas via gemensamma insatser.

För att praktiskt pröva och utveckla metoder att öka vuxenstuderaendes tillgång till biblioteksservice stöder Kulturrådet sju utvecklingsprojekt varav fyra är länsövergripande och tre är samverkansprojekt mellan flera kommuner. Inom ramen för ett forskningsprojekt vid Bibliotekshögskolan i Borås följs verksamheten under projektperioden.

8.3 Kulturrådet om behovet av en nationell strategi för folkbiblioteken

I skrivelse till Kulturdepartementet den 6 juni 2003 har Kulturrådet överlämnat en promemoria om behovet av en nationell strategi för folkbiblioteken.

I promemorian sägs bl.a. att målet för den statliga bibliotekspolitiken bör vara att säkerställa en god biblioteksservice för den enskilde medborgaren i hela landet. För att uppnå detta skall staten främja en nationell samverkan mellan folk- och skolbibliotek och högskolebibliotek. Staten skall också stödja och initiera metod- och utvecklingsverksamhet och gemensamma nätverk med tyngdpunkt på frågor som inte kan lösas på lokal nivå. Det framhålls att bibliotekens tjänster alltmer används oberoende av tid och rum, att det finns ett gemensamt intresse av att de möjligheter som den nya tekniken erbjuder tas till vara och att en god informationsförsörjning förutsätter hybridbiblioteket innebärande att traditionell biblioteksservice fungerar tillsammans med digitala tjänster.

9 Folkbiblioteken – utbildning, kultur, information

Som en fortsättning på ovanstående i långa stycken faktaredovisande framställning om folkbiblioteken följer nedan ett avsnitt som berör mål och medel i folkbibliotekens verksamhet i ett framåtriktat perspektiv.

9.1 Det sektorsöverskridande folkbiblioteket

Ett försök att få syn på folkbibliotekens roll och särart kan ta utgångspunkt i en 1996 av Svenska Kommunförbundet utgiven skrift *Kulturen som resurs. Om den lokala kulturpolitikens möjligheter*. I den presenterade olika författare exempel från ett antal kommuner som illustrerade intressanta försök att finna former för hur kulturen kan bli en resurs för tillväxt och lokal mobilisering.

I en inledande exposé över kommunal kulturpolitik från 1950-talet och fram till mitten av 1990-talet konkluderar Kommunförbundets Kerstin Lundberg och Ants Viirman att en stark kommunal kulturpolitik inte kan fungera isolerad i en särskild sektor. Kulturpolitik påverkar de flesta andra politikområden och är därför mest effektiv om den är en integrerad del i kommunens utvecklingsstrategier.

De lyfter fram fyra områden som centrala i den kommunala kulturpolitiken. De tar först upp biblioteken som med sin breda förankring i befolkningen och med satsning på ny teknik enligt författarna kan och bör utvecklas till viktiga lokala informationscentra. Övriga områden är studieförbunden med deras långa tra-

dition som folkbildare, musikskolan – utvecklad till kulturskola – och kulturmiljövården, med inriktning på att ta till vara det som skapats av tidigare generationer och att slå vakt om lokal identitet.

Biblioteksområdet ses som strategiskt. I synen på biblioteket som lokalt informationscentrum ligger ett sektorsgenombrytande perspektiv (även om den närmare innebörden inte utvecklas).

Kultursociologen Göran Nylöf bidrar med en sammanfattande analys av den lokala kulturpolitikens möjligheter. (Han tar inte specifikt upp kulturen som redskap för ekonomisk tillväxt.) Han ser begreppet kultur som ett sektorsbegrepp. Definitionen är kulturpolitisk och tjänar till att avgränsa det kulturpolitiska ansvarsområdet. Som sådant rymmer det naturligtvis vissa godtyckliga gränsdragningar. Men han definierar också kultur som ett perspektiv. Som sådant är kulturen ett sociologiskt begrepp. Kultur är de erfarenheter, kunskaper, värderingar och normer som blir gemensamma för grupper och samhällen. Denna definition antyder naturligtvis förekomsten av kulturell mångfald.

Nylöf analyserar kulturen ur fyra aspekter:

- 1) – som bildnings- och kunskapsresurs.
Han konstaterar att kultursektorn samverkar med utbildningssektorn och andra delar av kunskapsområdet genom anknytningen till forskning och högre utbildning, genom kulturinsatser i skolan och för ungdomar, genom att kulturinstitutioner som museer och bibliotek också är kunskaps- och bildningsinstitutioner och genom studieförbunden som utgör en väsentlig del av svensk kulturpolitik.
- 2) – som kreativitetsresurs.
Utgångspunkten är att kulturellt engagemang och egenaktivitet är kreativitetsutvecklande. I en exemplifiering ser han biblioteket som en del i ett bredbandsnät för informationsförmedling som förbinder ”kulturinstitutioner, bibliotek, högskola, företag, kommunal förvaltning och skolor och ger gemensamma datakommunikationsvägar med omvärlden”.

Detta bl.a. ”för att skapa förutsättningar för möten mellan olika slags resurspersoner i det kreativa samhället”.

- 3) – som gemenskapsresurs och identitetsskapare.

Utgångspunkten är att respekten för den kulturella identiteten och tillgången till kulturarvet är en kulturpolitisk grundprincip. Grunderna för förankring i en hembygd och för kulturell gemenskap är gemensamt språk och gemensamma uttrycksformer, delade kunskaper och erfarenheter samt likartade intressen och värderingar. – Även om det i det sammanhanget inte är direkt utsagt av Nylöf, ligger det nära till hands att se en viktig roll för det lokala biblioteket både i identitetsskapandet och i dokumentation och tillgängliggörande av kulturarvet.

- 4) – som mobiliseringsresurs för samhällspåverkan.

Utgångspunkten är att rätten att delta i kulturlivet och i utformningen av kulturpolitiken är en kulturpolitisk grundprincip. Med mobilisering avses invånarnas egna initiativ för att starta eller förstärka utvecklingsprocesser. Den lokala mobiliseringen är nära förknippad med bildnings-, kreativitets- och gemenskapsresurserna, vilket konkret förutsätter kunskap och vilja att studera och undersöka för att skaffa kunskap och erfarenhet. Uttrycksförmåga, vilja att påverka, uppfinningsrikedom, att våga satsa, vi-anda är några av de egenskaper som krävs. I ett exempel nämns biblioteket, skolan, barnomsorgen och föreningslivet som stödjepunkter i ett projekt för att vända utvecklingen på en ort som präglades av sociala problem.

Biblioteken som en kulturell resurs i samhällsutvecklingen är i Nylöfs genomgång tydligast i anslutning till bildnings- och kunskapsområdena. En utveckling av resonemanget på det temat verkar å andra sidan hämmas av att biblioteksverksamheterna som politikområde är sektorsöverskridande. De tillhör både kultur- och utbildningssektorn och dessutom det vi kallar kunskapssamhället i en vidare bemärkelse. I övrigt framstår biblioteken som en av flera stödjepunkter för utvecklandet av bildning,

kreativitet, gemenskap och mobilisering. Men bibliotekens särskilda möjligheter som resurs problematiseras inte.

9.2 Lokaliseringspolitiskt instrument?

Exempel på en utveckling som kan innebära problem för folkbiblioteksverksamheten kan vara den starka betoningen i många kommuner av kulturen som lokaliseringsfaktor. Detta sagt i medvetande om att kultursatsningar på lokaliseringpolitisk grund rymmer ett antal möjligheter. Publikattraktiva och ofta tidsbegränsade kulturprojekt och evenemang drar till sig uppmärksamhet och resurser. Det kan medföra risker t.ex. för den föga evenemangsbetonade, långsiktiga, sammanhangsskapande och biblioteksverksamhet som har som resultat att den enskilde slår sig ner, läser och tillägnar sig en text.

För såväl biblioteksverksamheter som andra kulturella verksamheter infinner sig risken när de används t.ex. som lokaliseringpolitiska medel, att de konkurreras ut av andra lokaliseringpolitiska instrument som kan komma att anses vara effektivare från lokaliseringssynpunkt än kultursatsningar. Också från ekonomer har aktualiserats att argument för resurser eller stöd till kulturen gärna kan ha som grundval kulturens värde i sig. Tillgången – nu och i framtiden – till kultur av hög kvalitet, bevarandet och vidareutvecklandet av konstnärlig tradition och kulturarv, kulturen som en resurs i utbildningen på alla nivåer har ett direkt, eget värde som kan formuleras – och kanske mätas – som ett kulturens optionsvärde och existensvärde. Ett sådant synsätt innebär att intresset behåller fokus på den kulturella verksamheten t.ex. biblioteket och dess kvalitet, tillgänglighet och allmänna intresse (jfr t.ex. kapitlet Argument för offentligt stöd till kultur – en genomgång av nationalekonomisk teori av Astri Muren i ESO-rapporten *Varför kulturstöd?*, Ds 1994:16).

9.3 Den enskildes kulturella välfärd

Synsättet att folkbiblioteket är en bärande beståndsdel i samhällets infrastruktur och ett grundläggande uttryck för det snarare än ett utbytbart instrument bland många andra, bör kunna ha särskilt fog för sig i ett kunskapssamhälle som är både ett utbildningssamhälle och något mer än ett utbildningssamhälle. Våra folkbibliotek är i det perspektivet som institutioner, verksamheter och lokaler en under lång tid upparbetad tillgång och fortlöpande investering som ger avkastning i form av en för medborgarna demokratisk och demokratibefordrande tillgång till utbildning, kultur och information.

När det sägs att folkbiblioteken saknar en profilerad eller problematiserad självbild kan det bero på – och bortsett från att bilden av folkbiblioteken med nödvändighet är sammansatt – att folkbiblioteken ingår i en etablerad infrastruktur eller rättare sagt i olika etablerade infrastrukturer i samhället. De ses som något självklart, som de obligatoriska verksamheter de numera är.

De kommunala folkbiblioteken svarar för verksamheter inom utbildning, kultur och information som varje år används av mellan 60 och 70 procent av befolkningen, och som bland kommunens verksamheter får ett i särklass bra betyg av flest medborgare.

I Regeringsformen 1 kap 2 § 2 st. står: *Den enskildes /.../ kulturella välfärd skall vara grundläggande mål för den offentliga verksamheten.* "Kultur" i den vidsträckta bemärkelse som det här måste förstås är en målsättning inte ett instrument för något annat. Folkbiblioteken är ett illustrativt och framgångsrikt praktiskt exempel på offentlig verksamhet med målsättningen den enskildes kulturella välfärd.

9.4 En prototyp för biblioteksutveckling

I mitten av 1990-talet hade inte ungdomsskolans ökade behov av biblioteksresurser, utbildningssatsningarna för vuxna med olika inriktning och på olika studienivåer, den digitala informations-

och kommunikationsteknikens påverkan på strukturer, hierarkier och metoder inom informations- och kommunikationsområdena satt tillräckliga avtryck för att aktualisera dessa frågor som ett nationellt perspektiv på folkbibliotekens verksamhet. Den debatt som ledde fram till bibliotekslagen 1997 hade istället nationellt verkande bestämmelser beträffande avgiftsfriheten och rätten till folkbibliotek som bärande element. Den debatten hade i sin tur ett ursprung i nedskärningar i folkbibliotekens verksamheter under 1990-talets förra hälft.

Det är inte helt rättvisande men ändå intressant att jämföra perspektiven på kulturen inklusive folkbiblioteket i Kommunförbundets skrift från 1996 *Kulturen som resurs* med de perspektiv direkt på folkbiblioteket som Bjarne Stenquist våren 2003 redovisar i boken *Är det på efterkälken Sverige åker? Folkbiblioteken behöver ett nationellt uppdrag!* (Bibliotekstjänst AB).

Stenquist inventerar och analyserar initiativ på biblioteksområdet under senare tid i länder som Finland, Danmark, Holland och Storbritannien. Gemensamt för dessa länder är att det ansetts nödvändigt att försöka skapa en sammanhållen nationell politik för att utveckla och förnya bibliotekspolitik. Stenquist vill bidra till att en motsvarande process kommer igång i Sverige. Under framtagandet av boken har han intervjuat och samtalat med ett stort antal personer inom och utom Sverige med insikter i biblioteksfrågor.

Stenquist sammanfattar intrycken från ländergenomgångarna med att prototypiskt ange fyra steg i en nationell bibliotekspolitik för ett nordeuropeiskt land. En grundläggande förutsättning är, framhåller han, att staten tillför pengar i systemet för att ha verkligt inflytande inom det kommunalt finansierade biblioteksväsendet.

Steg ett innebär en idébaserad diskussion om bibliotekens roll för att de ska inta en central plats i den politiska diskussionen om ett sammanhållet kunskapssamhälle inriktat på lärande och kunskapsspridning. Det är viktigt att skapa samsyn mellan aktörerna på nationellt, regionalt och lokalt plan förslagsvis genom en fortgående konsultationsprocess.

I steg två är det en nationell uppgift att se till att såväl det statliga som kommunala biblioteksväsendet backas upp av en fungerande och modern IT-infrastruktur. Det bör ske en samordning av lokal, regional och nationell utveckling av biblioteksanpassade tjänster av administrativ och annan art.

Steg tre innebär att högkvalitativa nationella tjänster är tillgängliga för såväl stora som små bibliotek. Det ses som en stor svaghet i det kommunala biblioteksväsendet att många bibliotek är för små för att ge en fullgod service beträffande samlingar, tillgänglighet och personal. Samtidigt behöver ett nätverkstänkande utvecklas som innebär samordning och profilering inom ramen för en arbetsfördelning som omfattar många bibliotek, något som kan påverka kommunala hierarkier.

Steg fyra slutligen innebär att ett sammanhållet biblioteksväsende med skol-, folk- och forskningsbibliotek tar form genom gemensam utveckling och samordning av tjänster under förslagsvis en nationell biblioteksmyndighet (som i Danmark) eller annan nationellt samordnande instans.

Stenquists prototyp för biblioteksutveckling får på ett generellt plan sägas ganska väl sammanfatta också den debatt som förts och förs i Sverige om behovet av en nationell bibliotekspolitik – med tyngdpunkt i kunskapssamhällets krav och informations- och kommunikationsteknikens möjligheter på biblioteksområdet.

Företrädare för olika delar av det allmänna biblioteksväsendet verkar i dag se en ökad samverkan som en nyckel till en fortsatt positiv utveckling av biblioteken som resurs i samhällsutvecklingen. Utbyggnaden av den decentraliserade högskolan accelererade under 1990-talets andra hälft; detsamma gjorde Kunskapslyftet. I slutet av 1990-talet gjorde Statens kulturråd en kritisk inventering av skolbibliotekssituationen; förändringar i pedagogiska metoder inom skolan möttes vid sekelskiftet med ökat intresse för skolbibliotekets pedagogiska roll. Vinster i effektivitet och tillgänglighet kan göras genom gemensam användning av informations- och kommunikationsteknikens landvinningar som

i ett antal avseenden lämpar sig väl för olika biblioteksverksamheter.

9.5 Att kunna läsa och förstå en text är grundläggande

I det i Finland nyligen av undervisningsministeriet offentliggjorda dokumentet *Biblioteksstrategi 2010 Policy för tillgång till kunskap och kultur* (Undervisningsministeriets publikationer 2003:1), sägs bl.a. följande:

De allmänna biblioteken utgör den enda organisationen som är expert på skönlitteratur. Bibliotekens betydelse som främjare av läskunnighet och inspiration till läsande är framförallt väsentlig för informationssamhället och undervisningen. Den traditionella läskunnigheten ligger till grund för medialäskunnigheten, som inkluderar förmågan att söka relevant information både ur tryckta och elektroniska källor, förmågan att evaluera och jämföra olika informationskällor och färdigheten att anpassa kunskap för eget bruk.

Även om man beaktar att utgångspunkterna för en framtidsstrategi i vissa avseenden kan vara olika i Sverige och Finland så framstår främjandet av läskunnighet och inspiration till läsande som snart sagt alla allmänna biblioteksverksamheters mest grundläggande uppgift – skönlitteraturen intar här en framträdande plats. I konstaterandet att den traditionella läskunnigheten ligger till grund också för det som kallas medialäskunnigheten återfinns inte bara insikten att nya informationskällor och informationsbehov medför att den s.k. informationskompetensen måste utvecklas. Konstaterandet innehåller också en påminnelse om att vi i långa stycken lever i en skriftkultur. Att kunna läsa och förstå en text är grundläggande.

I sociologisk bemärkelse lever vi i en kultur vars erfarenheter, kunskaper, värderingar och normer i viktiga avseenden bygger på användandet och förståelsen av skrifter, dvs. av texter dokumenterade på stentavlor, djurhudar, bok- och tidningssidor och alltmer också – och på sätt och vis mer svårfångat – i digitala media. Den litterära kulturen utgör i det perspektivet en del av

skriftkulturen. Men den är en viktig och symboltyngd del. Den är bl.a. en framträdande aktör i utvecklingen av skriftspråket och grundval för en omfattande bokmarknad.

Det skrivna ordet är en grundläggande förutsättning för många vardagliga verksamheter, men är också redskapet såväl för lagtexten som berättelsen och den surrealistiska dikten. Skriften – i analog eller digital form – har varit, är och får för överblickbar framtid anses vara oöverträffad som redskap att åstadkomma en kommunikationsgemenskap. Annorlunda uttryckt, skriften är ett oöverträffat redskap för vår möjlighet att medverka i det sociala utbytet av informationer. (Jfr Trond Berg Eriksen, *Budbärarens övertag – om orden som medium.*) Skriften är ”sektorsöverskridande” på ett annat sätt än bilden och musiken. (Därmed är också biblioteksverksamheter sektorsöverskridande på ett annat sätt än verksamheterna med t.ex. konst- och konserthallar.)

Tillgång till och förmåga att använda språket är grundläggande för den enskildes förståelse av sig själv och av omvärlden och för delaktighet i samhället. Kravet på god förmåga att använda språket både i tal och skrift har generellt ökat i samhället, sammanfattade nyligen kommittén för svenska språket i sitt förslag till handlingsprogram (SOU 2002:27).

9.6 En sammansatt verksamhet

I olika dokument som ligger till grund för satsningar med det livslånga lärandet som en samlingsbeteckning betonas att lärandet nu och i framtiden inte kan avgränsas till ungdomsåren och avgränsade perioder i yrkeslivet. Ett varaktigt deltagande i kunskapssamhället förutsätter en allmän och fortlöpande tillgång till lärande.

Det livslånga lärandet skall tillgodose såväl arbetsmarknadens successiva behov som individens utbildningsönskemål, intressen och behov. Med den utgångspunkt som skall finnas i individens behov och den anpassning som bör ske till av individen bestämt innehåll i och tidpunkt och form för lärandet, ligger det nära till hands att anknyta till folkbibliotekstraditionen med dess grund-

läggande idé att medborgarna skall kunna söka kunskap och upplevelser på ett jämställt sätt och efter sina egna preferenser och förutsättningar. Folkbiblioteket erbjuder den enskilde ett allsidigt, opartiskt och sakkunnigt framtaget och anordnat utbud av böcker, tidskrifter och andra media.

Utän att det för folkbiblioteken har inneburit annat än marginella resurstillskott har de, vilket undersökningar dokumenterar, kommit att bli en för många vuxenstuderande viktig tillgång i det lärande med instrumentell inriktning som också kan vara flexibelt till innehåll, tidpunkt och form.

De särskilda krav på folkbiblioteken som inte minst vuxenstuderande i framtiden kommer att ställa – och redan ställer – riskerar att medföra förändringar i folkbibliotekens verksamheter som är reaktion på tryck snarare än frukten av beslut byggda på kringsynt planering – de legitima utbildningsbehoven får framöver antas vara stora, permanenta och mångskiftande.

Vid alltför kortsiktiga överväganden riskerar folkbiblioteken att förlora sin breda förankring som en för alla tillgänglig, kvalitetsinriktad verksamhet. Folkbildning, sökande efter läsupplevelser som öppnar nya livshorisonter och tillgodoseende av andra allmänhetens behov av information och förströelse riskerar att ersättas av en verksamhet där enklare mätbara utbildningsmål har oinskränkt prioritet. (Antalsmässigt är de biblioteksanvändare som inte har instrumentella utbildningsmål för ögonen också fortsättningsvis klart dominerande.)

Ingressen till Unescos folkbiblioteksmanifest (1994) sammanfattar värtaligt de möjligheter för individ och samhälle som en utvecklad och sammansatt verksamhet med folkbibliotek innebär:

Frihet, välfärd, samhällelig och personlig utveckling är grundläggande mänskliga värden. De kan bara förverkligas genom väl-informerade medborgare med möjlighet att utöva sina demokratiska rättigheter och därigenom spela en aktiv roll i samhällslivet. Medborgarnas egna deltagande i utvecklingen av demokratin är beroende av en fullgod utbildning samt en fri och obegränsad tillgång till kunskap, tankar, kultur och information.

Folkbiblioteket som lokalt kunskapscentrum utgör en grundförutsättning för ett livslångt lärande, ett självständigt ställnings-

tagande och en kulturell utveckling för den enskilde och för olika grupper i samhället.

Unesco uttrycker i detta manifest sin tilltro till folkbiblioteket som en levande kraft för främjandet av utbildning, kultur och information och som en levande kraft för främjandet av utbildning, kultur och information och som en viktig drivkraft i strävan efter fred och andlig utveckling.

Unesco uppmanar därför stat, landsting och kommuner att stödja och att aktivt medverka i en utveckling av folkbiblioteksväsendet.

9.7 Biblioteken och skeden av förändring

För närvarande kan vi glädja oss åt en ökande bokförsäljning. Men det innebär inte att folkbibliotekens uppdrag som förvaltare och förmedlare av utbudet av böcker inom allmänlitteraturens olika genrer, av klassiker och nyheter, i svenska original och i översättning, för barn, unga och vuxna, för grupper med särskilda behov, skulle bli mindre. Bibliotekens särart finns också däri att de inte som bokmarknadens aktörer, skall vara beroende av från tid till annan varierande marknadsmässiga förutsättningar för verksamheten. Bibliotekens minnes- och dokumentationsfunktion och som garant för kvalitet, pluralism och oavhängighet och överblick i utbudet inte bara av böcker utan också av tidningar, tidskrifter och andra media är fortsatt viktig. Den blir snarare allt viktigare i ett tilltagande informationsutbud och informationsbrus. Informations- och kommunikationsteknikens möjligheter på biblioteksområdet kräver särskilda insatser t.ex. på metodutvecklingsområdet.

Den utveckling inom det allmänna biblioteksväsendet som kan förväntas under samlingsbeteckningar som det livslånga lärandet och IKT, kan komma att innebära risk för påfrestningar på delar av folkbibliotekens till allmänheten riktade, traditionella verksamheter. Inriktningen på nedskärningarna under de ekonomiskt svåra åren på 1990-talet ger ledtrådar. I skeden av förändring tenderar uppmärksamheten dessutom att så inriktas på förändringen att de övriga relativt sett oförändrade verksamheterna, om än aldrig så framgångsrika, riskerar att försvinna i fonden.

Det är därför viktigt att de till skol-, folk- och länsbiblioteken och till lånecentraler och depåbibliotek riktade statliga insatserna till stöd för litteraturen och läsandet består och utvecklas.

10 Samverkan, planering, samråd

Förslag: Bibliotek och bibliotekshuvudmän inom det allmänna biblioteksväsendet skall samverka.

Kommuner och landsting bör anta planer för biblioteksverksamheterna.

Skälen till förslaget: Det ligger i samtliga berörda parter intresse att delta i en process innefattande åtgärder som kan bidra till en bättre tillgång för medborgarna, till rationell användning av det allmänna biblioteksväsendets resurser och till ökad samsyn beträffande målsättningarna för olika biblioteksverksamheter.

Staten bör bidra till att de initiativ till samverkan befordras, som i olika sammanhang och på olika nivåer tagits mellan bibliotek, lokala, regionala och statliga bibliotekshuvudmän och övriga berörda myndigheter och organisationer. En ökad samverkan befordras av en tydlig och utvecklad planering beträffande de olika biblioteksverksamheterna i kommuner och landsting.

Regeringen uttalade i prop. 1996/97:5 *Forskning och samhälle* att landets bibliotekssystem skall integreras så att nationens biblioteks- och informationssystem kan utnyttjas bättre av medborgarna oavsett bostadsort och utan kostnad för den enskilde. En förutsättning för detta är samverkan mellan de olika aktörerna på biblioteksområdet.

Samverkan

Den samverkan som förekommer mellan bibliotek, bibliotekshuvudmän på lokal, regional och statlig nivå och berörda myndigheter och institutioner inom utbildnings- och biblioteksområdena bör utvecklas. Staten bör aktivt söka medverka till att en utveckling mot bättre tillgänglighet och resursutnyttjande genom ökad samverkan beträffande verksamheterna inom det allmänna biblioteksväsendet kommer till stånd. Ökad samverkan kan medföra preciseringar i olika parters verksamhetsinriktning och åtaganden. Ökad samverkan kan också bidra till ökad samsyn beträffande målsättningarna för verksamheterna inom det allmänna biblioteksväsendet.

Samverkansfrågan har aktualitet bl.a. med anledning av de ökade och delvis nya behov och krav på biblioteksservice som allt fler studerande på olika nivåer och med olika målsättningar har. Användningen av ny informations- och kommunikationsteknik i vissa biblioteksverksamheter är lämpad för samverkan och måste paras med gemensamma metodutvecklingsinsatser.

För folkbiblioteken blir det en integrerad del i samverkan att med utgångspunkt i 2 § bibliotekslagen utveckla och tydliggöra målsättningarna för de folkbiblioteksverksamheter som inte är styrda av direkt studierelaterade behov och krav. Den traditionella folkbiblioteksverksamheten är sammantaget en stor resurs och demokratisk tillgång och därtill den mest sammansatta verksamheten inom det allmänna biblioteksväsendet. Den innebär att alla, barn, ungdomar och vuxna, liksom invandrare och människor med funktionshinder m.fl., skall ha tillgång till folkbiblioteket med dess böcker, tidskrifter och övriga analoga och digitala media.

Länsbibliotekens kännedom om och kompetens beträffande lokala och regionala behov och utvecklingstendenser bör kunna nyttiggöras på ett brett och systematiskt sätt, liksom Kungl. biblioteket/BIBSAM:s samordnande uppdrag och kompetens t.ex. beträffande licensieringavtal avseende tillgängliggörande av tidskrifter i elektronisk form och av referens- och faktadatabaser.

För högskolebiblioteken innebär utvecklandet av den s.k. tredje uppgiften åtaganden som gränsar till folk- och länsbibliotekens verksamhet. Högskolelagen föreskriver i 1 kap. 2 § 2 st. att högskolorna skall samverka med det omgivande samhället. På biblioteksområdet innebär föreskriften att högskolebiblioteken ger biblioteksservice även åt allmänheten. Därtill kommer att biblioteksanvändarna i allt mindre utsträckning låter sig styras av ett biblioteks hemhörighet under viss huvudman. Exempelen på angelägna frågor som kan vara ägnade för ökad och fördjupad samverkan kan mångfaldigas.

Planering

Fortlöpande nationella, regionala och lokala utbildningssatsningar har successivt inneburit att det i dag finns en växande beredskap hos kommunerna att ge den kommunala biblioteksverksamheten en tydligare roll inom utbildningsområdet. Samtidigt har kommunerna under ett ekonomiskt svårt 1990-tal förmått upprätthålla ett jämförelsevis vitt förgrenat nätverk av folkbibliotek.

På kommunal och landstingskommunal nivå bör samverkan bidra till att planerade förhållningssätt i större utsträckning etableras visavi de behov och krav på biblioteken som t.ex. studerande har. För dessa användare – med början i grund- och gymnasieskola och fortsättning i vuxenstudier av såväl kompletterande som mer avancerat slag – är planering och tydlighet beträffande bibliotekets direkt studierelaterade tjänster av stor betydelse. För grund- och gymnasieskolan innebär förordningen (2001:36) om statsbidrag till personalförstärkningar i skola och fritidshem nya möjligheter till en utvecklad och planerad verksamhet med skolbibliotek genom att med statsbidrag nyanställa en eller flera skolbibliotekarier.

Kommunens utbildningsansvariga och biblioteksansvariga bör överlägga och i dokumenterad form överenskomma om bibliotekets åtaganden i förhållande till såväl ungdomsskolan som utbildningar för vuxna som finnes i kommunen. Bibliotekets åtaganden tydliggörs därmed utåt för användarna och inåt i för-

hållande till såväl övriga biblioteksverksamheter som övriga kommunala verksamheter av annat slag.

Medverkan från landsting/regioner och högskolebibliotek liksom från företrädare för det lokala och regionala näringslivet i sådana antagna planer kan i vissa fall vara både eftersträvansvärd och nödvändig. När det livslånga lärandet konkretiseras i olika utbildningsarrangörers åtaganden och erbjudanden kan samverkan mellan anordnare och avnämare vara nödvändig.

Folkbiblioteket är fortfarande och dessutom i ökande grad, den av medborgarna mest använda fritt tillgängliga mötesplatsen för utbildning, kultur och information. En ökad planmässighet beträffande kommunala biblioteksåtaganden på undervisningsområdet i trängre bemärkelse innebär att åtagandena beträffande de traditionella till allmänheten riktade biblioteksverksamheterna på motsvarande sätt bör preciseras och utvecklas i antagna planer.

Det kan erinras om att riksdagen 1996 beslutade, med anledning av det kulturutskottet anförde om översyn av bibliotekslagen i vad avser upprättande av planer för biblioteksverksamheten, att ge regeringen till känna att den ytterligare borde överväga en lagreglering av frågan om att huvudmännen skall göra upp planer för biblioteksverksamheten. Regeringens överväganden borde ske med beaktande av principen om den kommunala självstyrelsen. Utformningen av en eventuell lagregel om huvudmännens planer borde inte få en utformning som innebär en styrning av huvudmännens biblioteksplaner (jfr 1996/97:KrU1).

Det är en uppgift för kommunen, landstinget eller regionen i fråga att med utgångspunkt i 2 § bibliotekslagen utforma och anta planer för biblioteksverksamheterna och ge dem ett sådan konkretion mål och medel att medborgarnas förutsättningar att påverka huvudmannens överväganden gynnas.

Antagna verksamhetsplaner är också en viktig förutsättning för att samverkan biblioteken emellan skall få en tydlighet som bidrar till god tillgänglighet och effektivt resursutnyttjande.

En ny bestämmelse i bibliotekslagen

Att samverkan befordras liksom att planer för de olika biblioteksverksamheterna antas framstår som nödvändiga bidrag till en fortsatt positiv utveckling av medborgarnas tillgång till bibliotek och av det allmänna biblioteksväsendet och bör därför komma till uttryck i bibliotekslagen.

Den föreslagna nya bestämmelsen i bibliotekslagen innebär att bibliotek och bibliotekshuvudmän inom det allmänna biblioteksväsendet under hänsynstagande till bibliotekslagens övriga föreskrifter skall samverka och att de bör anta planer för biblioteksverksamheterna i syfte att uppnå god tillgänglighet för medborgarna och effektiv användning av det allmänna biblioteksväsendets resurser.

Bestämmelsen kan inte bedömas innebära något intrång i det kommunala självstyret. Det är även fortsättningsvis en uppgift för kommunerna att lägga fast omfattningen och inriktningen av de olika biblioteksverksamheterna. Någon detaljstyrning från staten sida skall inte förekomma.

Nationellt samråd

Genom NABIS, Nationella bibliotekssamrådet, med Kungl. biblioteket/BIBSAM och Statens kulturråd som huvudmän finns ett nationellt samrådsorgan i frågor av gemensamt intresse för folkbibliotek och forskningsbibliotek. Huvudmännen utser vardera hälften av rådets ledamöter. Rådet är inte beslutande och har ingen egen budget.

Samrådet har bl.a. omfattat frågor som det livslånga lärandet (i anslutning till prop. 2000/01:72 *Vuxnas lärande och utvecklingen av vuxenutbildningen*), Nätuniversitetets verksamhet, studenters tillgång till elektroniska informationsresurser, samarbetet mellan Statens kulturråd och Skolverket om folk- och skolbibliotek, implementeringen i svensk lagstiftning av EU-direktivet om upphovsrätten i informationssamhället och samarbetsprojektet *bibliotek.se*. I samrådsorganets uppgifter ingår också att identifiera och utveckla möjligheter till sektorsöverskridande samverkan.

Kungl. biblioteket/BIBSAM och Statens kulturråd bör i samverkan verka för att ett nationellt samråd kommer till stånd och fortlöpande sker mellan företrädare för bibliotek, huvudmännen inom det allmänna biblioteksväsendet och berörda myndigheter och organisationer i övrigt inom biblioteks- och utbildningsområdet. Därvid får på rimligt sätt beaktas olika biblioteks och olika huvudmäns och berörda myndigheters kompetenser och befogenheter så att en allsidig sammansättning av samrådsgruppen och allsidighet i förutsättningarna för samråd uppnås. Biblioteksforskningens rön bör fångas upp.

Det är således en i förhållande till det hittillsvarande samrådet inom NABIS utvidgad krets av medverkande parter som avses. Det framstår som angeläget att företrädare för biblioteksverksamheter i mindre kommuner liksom för det samgående Kommun-/Landstingsförbundet, myndigheter på utbildningsområdet liksom fristående organisationer på biblioteksområdet aktivt engageras i ett nationellt bibliotekssamråd med Kungl. biblioteket/BIBSAM och Statens kulturråd som initiativtagare och arrangörer.

Ett utvecklat nationellt samråd skall – inom ramen för de möjligheter ett sådant samråd ger – bidra till ökad samsyn beträffande målsättningar för olika biblioteksverksamheter, bidra till god tillgänglighet för medborgarna och effektiv användning av det allmänna biblioteksväsendets resurser, befordra samverkan inom det allmänna biblioteksväsendet och bidra till att planer antas för kommunal och landstingskommunal verksamhet med bibliotek för allmänheten, för ungdomsskolan och för vuxna studeranden.

Den utveckling som kommer till stånd lokalt, regionalt och nationellt i anslutning till samrådsprocessen skall de samverkande statliga myndigheterna fortlöpande hålla regeringen underrättad om.

De samverkande statliga myndigheterna bör på lämpligt sätt ges särskilda föreskrifter om ovan förordade uppdrag. Sådana föreskrifter bör t.ex. kunna ges i regleringsbrev. Det bör ankomma på regeringen att fastställa föreskrifternas närmare utformning.

Kostnader

Den föreslagna nya bestämmelsen i bibliotekslagen medför som sådan inga särskilda kostnader. Den har karaktären av mål- och rambestämmelse.

Det kan dock inte uteslutas att samverkan och antagande av biblioteksplaner på sikt kan leda till krav på ökade statliga resurser. Detta får då prövas inom ramen för gängse budgetprocesser. Ett syfte med samverkan och biblioteksplaner är som nämnts att uppnå en effektiv användning av det allmänna biblioteksväsendets resurser.

Medel som eventuellt kan behövas för det nationella samrådsförfarandet bör kunna bestridas inom ramen för anslagen till de samverkande statliga myndigheterna.

11 Författningskommentar

Förslag till lag om ändring av bibliotekslagen (1996:1596).

7 a §

Bibliotek och bibliotekshuvudmän inom det allmänna biblioteksväsendet skall samverka.

Kommuner och landsting bör anta planer för biblioteksverksamheterna.

Bestämmelsen är ny och behandlas närmare i avsnitt 10.

Bestämmelsen i första stycket innebär – i tillägg till bestämmelserna i 4, 6 och 10 §§ som förutsätter eller leder till viss samverkan – ett åliggande för biblioteken på lokal, regional och riksnivå och av olika inriktning och för bibliotekshuvudmännen inom det allmänna biblioteksväsendet, att samverka.

Med det allmänna biblioteksväsendet avses bibliotek som i huvudsak finansieras med skattemedel, dvs. folkbibliotek, skolbibliotek, länsbibliotek (motsvarande), sjukhusbibliotek, högskole- och övriga forskningsbibliotek samt andra statligt finansierade bibliotek som t.ex. Tal- och punktskriftsbiblioteket och Statens musikbibliotek.

Med samverkan avses en eller flera åtgärder som vidtas eller verksamheter som sker i samverkan med annan part eller andra parter inom det allmänna biblioteksväsendet och som befordrar

god tillgång för medborgarna och effektivt utnyttjande av det allmänna biblioteksväsendets resurser.

Bland annat tillgängligheten och effektiviteten i användningar av den nya informations- och kommunikationstekniken i biblioteksverksamheter befordras av att de olika biblioteken samverkar.

Bestämmelsen i andra stycket innebär att kommuner och landsting bör anta planer för biblioteksverksamheterna.

Med biblioteksplan avses en av kommunal eller landstingskommunal instans antagen plan för viss biblioteksverksamhet som ger närmare besked om verksamhetens inriktning och omfattning och om samverkan och som är så utformad att medborgarens förutsättningar att påverka huvudmannens överväganden gynnas liksom möjligheterna till samverkan.

Huvudsakliga källor/referenser

- Allas bibliotek En idébok om att integrera bibliotek (2001), Skolverket och Statens kulturråd
- Atlestam, Ingrid, Rosberg, Ingemar (red.), En dag i biblioteket – ett urval dagböcker från 14 oktober 1996, Bibliotekstjänst, Biblioteksmuseiföreningen, Sveriges Allmänna Biblioteksförening, 1998
- Berg Eriksen, Trond, Budbärarens övertag – om orden som medium (översättn.: Sten Andersson), Rabén & Sjögren, 1989
- Biblioteksplaner – en idéskrift, Peter Axelsson (red.), Svensk Biblioteksförening, 2001
- Bibliotekens särskilda tjänster Kartläggning och analys av biblioteksservice till äldre och funktionshindrade (1999), Rapport från Statens kulturråd (1999:2)
- Biblioteksstrategi 2010, Policy för tillgång till kunskap och kultur, Undervisningsministeriets i Finland publikationer 2003:1, Helsingfors
- Debatten om det livslånga lärandet, Den nationella konsultationen om EU-kommissionens memorandum om livslångt lärande 2001, Utbildningsdepartementets skriftserie Rapport 5, 2001
- Den kulturella välfärden Elitens privilegium eller möjlighet för alla? Svenska folkets kulturvanor 1976–1999, Statens kulturråd, 2002
- Ellström, P-E, Gustavsson, B och Larsson, S (red.), Livslångt lärande, Studentlitteratur, 1996

- Folkbiblioteksmanifestet Skolbiblioteksmanifestet, Svenska Unescorådets skriftserie nr 2, 2000
- Från inspektion till inspiration En översyn av den regionala biblioteksverksamheten (2001), Rapport från Statens kulturråd (2001:3)
- Handbok i utvärderingsarbete Prestationsindikatorer för biblioteksverksamhet, Svensk Biblioteksförnings specialgrupp för kvalitetsarbete och statistik (reviderad juni 2002)
- Höglund, L och Johansson, M (2001), "Vad gör folk på biblioteket?" I Holmberg, S och Weibull, L (red), *Land, Du väl-signade?*, SOM-undersökningen 2000, SOM-rapport nr 26, SOM-institutet, Göteborgs universitet
- Kartläggning av lärcentra i Sverige 2001, Glesbygdsverket, november 2002
- Klasson, M (1997), "Temat bibliotek, folkbildning och livslångt lärande" I *Folkbildning och bibliotek?*, Skrift nr 13 från Publiceringsföreningen VALFRID
- Krafter i samspel Om lokal kultur- och fritidspolitik – erfarenheter och slutsatser, Svenska kommunförbundet, Kommentus Förlag, 2001
- Kulturen i siffror, Kulturbarometern 2000, (2001:1), Statens kulturråd
- Kulturen i siffror, Skolbiblioteken 1999, (2001:2), Statens kulturråd
- Kulturen i siffror, Kulturens pengar 2000 (2001:5), Statens kulturråd
- Kulturen i siffror, Folkbiblioteken 2001, (2002:2), Statens kulturråd
- Kultur som resurs Om den lokala kulturpolitikens möjligheter (red. Alvar Svensson och Kerstin Lundberg), Kommentus Förlag, 1996
- Kulturstatistik 2002, Statens kulturråd, 2002
- Limberg, L, Skolbibliotekets pedagogiska roll – en kunskapsöversikt, Skolverket, 2002
- Muren, A, "Argument för offentligt stöd till kultur – en genombång av nationalekonomisk teori" I *Varför kulturstöd?* –

Ekonomisk teori och svensk verklighet. Rapport till ESO, Ds 1994:16

- Nilsson, L (2002), ”Flernivådemokrati och välfärdspolitik”. I Holmberg, S och Weibull, L (red), *Det våras för politiken*, SOM-undersökningen 2001, SOM-rapport nr 30, SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Nordicom – Sveriges Mediebarometer 2002, Nordicom, Göteborgs universitet, 2003
- Nowé, K, Berglund, C och Höglund, L (2002), ”De studerande och biblioteken”. I Holmberg, S och Weibull, L (red), *Det våras för politiken*, SOM-undersökningen 2001, SOM-rapport nr 30, SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Nyckeltal om folkbibliotek, Utveckling 1991–2000 (2001:6), Statens kulturråd, (och motsvarande SCB-statistik för 1989 och 1990)
- Om världen 2000, Statens kulturråds omvärldsanalys, 2000
- Om världen 2001, Statens kulturråds omvärldsanalys, 2001
- Om världen 2002, Statens kulturråds omvärldsanalys, 2002
- Paulsson, I, Riberdahl, C och Westerling, P, Kommunalagen, Kommentarer och praxis med ändringar t.o.m. 1 januari 1998, Kommentus Förlag, 1997
- Ristarp, J och Andersson, L G, Mitt i byn! Om det moderna folkbibliotekets framväxt, Bibliotekstjänst AB, 2001
- Skolbiblioteken i Sverige Kartläggning, analys och probleminventering (1999), Rapport från Statens kulturråd (1999:1)
- Skolbiblioteken i Sverige Sammanfattning och uppföljning 1999–2001 (2001). Statens kulturråd
- Skolbibliotek som arbets sätt, Svenska Kommunförbundet, DIK-förbundet, Lärarförbundet och Lärarnas Riksförbund (u.å.)
- Statens kulturråds budgetunderlag 2004–2006
- Statens kulturråds årsredovisning 2002
- Statistiska meddelanden Ku 13 SM 9701 Forskningsbiblioteken 1996, SCB i samverkan med KB/BIBSAM
- Statistikrapport, Forskningsbiblioteken 2001 (utkom 23 oktober 2002), SCB i samverkan med KB/BIBSAM

- Stenquist, Bjarne, Är det på efterkälken Sverige åker? Folkbiblioteken behöver ett nationellt uppdrag!, Bibliotekstjänst AB, 2003
- Svenska forskningsbibliotek Treårsrapport (bilagd Kungl. bibliotekets fördjupade anslagsframställning 1997–1999)
- Svenska forskningsbibliotek Treårsrapport 1998, 1999 och 2000, Kungl. biblioteket/BIBSAM
- Svenska forskningsbibliotek Femårsrapport 1997–2001, Kungl. biblioteket/BIBSAM

- Prop. 1984/85:141 Om litteratur och bibliotek
- Prop. 1996/97:3 Kulturpolitik
- Prop. 1996/97:5 Forskning och samhälle
- Prop. 1997/98:86 Litteraturen och läsandet
- Kulturutskottets betänkande 1996/97:KrU1
- Prop. 2000/01:3 Forskning och förnyelse
- Prop. 2000/01:72 Vuxnas lärande och utvecklingen av vuxenutbildningen
- Prop. 2001/02:4 En politik för tillväxt och livskraft i hela landet
- Prop. 2001/02:15 Den öppna högskolan
- Prop. 2002/03:1 Utgiftsområde 17
- Dir. 2002:156 Översyn av Kungl. biblioteket, dess verksamhet och arbetsformer

- SOU 1984:23 Folkbibliotek i Sverige
- SOU 1995:84 Kulturpolitikens inriktning
- SOU 2002:27 Mål i mun Förslag till handlingsprogram för svenska språket

- Protokoll från möten i NABIS (Nationella bibliotekssamrådet) via Kungl. bibliotekets hemsida www.kb.se
- Övergripande biblioteksplan i Norrtälje kommun 2002 m.fl. dokument via Norrtälje kommuns hemsida www.norrtalje.se
- Biblioteksbladet, tidskrift för Svensk Biblioteksörening (olika nummer)

Bilaga 1: Bibliotekslag (1996:1596)

Omtryck: 1998:1249

Bibliotekslag (1996:1596)

1 § Denna lag innehåller bestämmelser om det allmänna biblioteksväsendet.

2 § Till främjande av intresse för läsning och litteratur, information, upplysning och utbildning samt kulturell verksamhet i övrigt skall alla medborgare ha tillgång till ett folkbibliotek.

Folkbiblioteken skall verka för att databaserad information görs tillgänglig för alla medborgare.

Varje kommun skall ha folkbibliotek.

3 § På folkbiblioteken skall allmänheten avgiftsfritt få låna litteratur för viss tid.

Bestämmelsen hindrar inte att ersättning tas ut för kostnader för fotokopiering, porto och andra liknande tjänster. Inte heller hindrar den att en avgift tas ut i de fall låntagare inte inom avtalad tid lämnar tillbaka det som de har lånat.

4 § Ett länsbibliotek bör finnas i varje län.

Länsbiblioteket skall bistå folkbiblioteken i länet med kompletterande medieförsörjning och andra regionala biblioteksuppgifter.

För den kompletterande medieförsörjningen skall också finnas en eller flera lånecentraler.

5 § Inom grundskolan och gymnasieskolan skall det finnas lämpligt fördelade skolbibliotek för att stimulera skolelevernas intres-

se för läsning och litteratur samt för att tillgodose deras behov av material för utbildningen.

6 § Det skall finnas tillgång till högskolebibliotek vid alla högskolor. Dessa bibliotek skall inom de områden som anknyter till utbildning och forskning vid högskolan svara för biblioteksservice inom högskolan och i samverkan med landets biblioteksväsen i övrigt ge biblioteksservice.

7 § Kommunerna ansvarar för folk- och skolbiblioteksverksamheten.

Landstingen ansvarar för länsbiblioteken och för biblioteken vid högskolor med landstingskommunalt huvudmannaskap.

Staten ansvarar för övriga högskolebibliotek och för lånecentralerna samt för sådan biblioteksverksamhet som enligt särskilda bestämmelser ankommer på staten.

8 § Folk- och skolbiblioteken skall ägna särskild uppmärksamhet åt funktionshindrade samt invandrare och andra minoriteter bl.a. genom att erbjuda litteratur på andra språk än svenska och i former särskilt anpassade till dessa gruppers behov.

9 § Folk- och skolbiblioteken skall ägna särskild uppmärksamhet åt barn och ungdomar genom att erbjuda böcker, informationsteknik och andra medier anpassade till deras behov för att främja språkutveckling och stimulera till läsning.

10 § Länsbibliotek, lånecentraler, högskolebibliotek, forskningsbibliotek och andra av staten finansierade bibliotek skall avgiftsfritt ställa litteratur ur de egna samlingarna till folkbibliotekens förfogande samt i övrigt samverka med folk- och skolbiblioteken och bistå dem i deras strävan att erbjuda låntagarna en god biblioteksservice.